

Hegedűs Imre János

A cselekvő emlékezet könyve

L. Simon László: Személyes történelem

„Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály;”
(Radnóti Miklós)

Nemes írásmű az esszé. Hivatkozni sem muszáj tartalmi vagy formai jellemzőire, hisz Németh László, Cs. Szabó László kedves műfaja már rég irodalomtörténeti korpusz, majdhogynem a kiváltságosak számára írott stilisztikai képződmény, csokorba szedett érzelem, hangulat: nyelv-ikebana.

L. Simon László sajátos, rendhagyó műfajokból és szétágazó témarendszerekből álló életműve kiváló esszégyűjteménnyel lett gazdagabb: *Személyes történelem*.

S ha már történelem, akkor arra gondolhatnánk, a múlt mélységesen mély kútjába pillantunk be általa, de a megszorító jelzővel korlátot is szab önmaga elé és az olvasó számára a szerző, nem a végtelenség érzetével vág neki Klió mezejének, hanem a szív és a lélek iránytűjével; azt a kedves földet, azt a vidéket vizsgálja, elemzi, ahol tudós alaposággal évtizedek óta kutakodik, ahol művészként, gazdaként, történész-etnográfusként két lábbal áll a talajon (és a gáton), és éppen azért, mert Gazda, ellágyuló érzelmességgel, de büszkén pillant szerteszt maga körül a tájon. (Mennyi szép szólásmondásunk, közmondásunk keletkezett e fogalommal: gazda!) Fejér megye ez a tájegység, s jelenleg ő a legilletékesebb „szerelmes földrajzot” írni arról: „A föld, amelyből vétettünk, a ház, amelyben világot láttunk, konkrétságában is absztrakt, megfoghatatlan, megérintheetlen valami. A szülőföld vágyakozásunk tárgya, az a táj, ahova mindig visszahúz a szívünk. Nincs haza szülőföld nélkül. (Noé bárkája)

Nem térkép tehát számára Vörösmarty és Gárdonyi bölcsőhelye, újólág ő bizonykodik arról, hogy okkal rímel a Klasszikus versében a „táj” szavunk a *Szózat* költőjének a nevével.

L. Simon Lászlót férfias jelleme, markáns egyénisége megóvjá a túlzó ellágyulásoktól. Rajongása nem gyermekes, hanem komoly, az érzelmek rezdüléseiben, a gondolatok moccanásában a felelősség, az értelem, a ráció lakik. Arra is van gondja, hogy ne csak egyedül vágjon neki a csodálatos mezőknek, hegyeknek, völgyeknek, kezét nyújtja már a legelején Mikszáthnak, Kalász Mártonnak, Ady Endrének, Illyés Gyulának; nem ő kalauzol, hanem őt kalauzolják azok a szellemek, akik Gárdonyi, Kápolnásnyék, Pákozdi, Sukoró, Nadap, Nádaslady, Jenő stb. természetrajzáról,

a hajdani fehér akácerdőkről (talán innen a megye neve!), az itt zajlott csatákról, dicső történeésekről már írtak; így válik könnyűvé a könyv, mint a Velencei-tóban tükröződő *cirrus* felhő, és súlyossá, nehézzé, mint a bőven termő, zsíros (anya)föld. Bátran és sokat idéz L. Simon, idéz költőket, papokat, politikusokat, történészeket, bölcs nagyapákat, idéz verset, prózát, tudományos szöveget, ezzel fokozza az olvasmányos jelleget, így hívja fel a figyelmet nemcsak írásai tárgyára, hanem mások vallomásaira is. Tulajdonképpen sok szerzőt olvasunk, amikor őt olvassuk.

Óvakodik attól, hogy önéletrajzot vagy szokványos családi krónikát szerkesszen. Igaz, hogy sok az önéletrajzi elem, családi folklór is beszüremlik itt-ott, a besenyő származás legendáját is megemlíti, de művészi hatást azzal ér el, hogy házak, középületek, tárgyak, festmények, boroskancsók, tajtékipipák, dülőutak éppen olyan jelentőséggel bírnak szövegszöttezésben, mint az emberek. Csak egy példa: Sukoró (Mennyire más hangzású ma ez a településnév a hírhedt panamák miatt!) a pákozdi csata előtti napon a haditanács színhelye volt, a református templomban tartotta Móga János altábornagy a haditanácsot, s a vita hevében állítólag hatalmasat csapott éppen az Úr asztalára, meg is maradt a nyoma. (*Horgolt harisnya és bársonycipő*)

Így válnak relikviákká az író toll nyomán bútorok, márványlapok, obeliszkok, kőtömbök, amelyek őrzik a múltat, a múlt szellemét, nincs különbség köztük, és ugyanez vonatkozik az emberi közösségekre is: *„Identitásunk alakulása szempontjából ugyanolyan fontos lehet a családtörténet, a szűkebb közösségek története, mint a nemzeté, az országé.”* (*Személyes történelem*)

Úgy tűnhet a fentiek alapján, kedves krónikás rója itt a sorokat, s mesél a mindig szépnek hitt múltról, a régi jó öregekről, huszár-délceg nagyapákról, büszke fejtartású, főköttös matrónákról.

L. Simon László egyáltalán nem békés krónikás, ellenkezőleg: indulatos perfelújító, nyakas igazságkereső. (Szakolczay Lajos, *Párbeszéddek – Perbeszéddek* könyvében vele készült az egyik legjobb interjú, már csak ebből megtudható, hány élete van: szőlész-borász, gabona- és gyümölcsstermelő, szépíró, politikus stb.) Idézi ugyan Petőfi híres metaforáját (*„Haldokló hattyúm, szép emlékezet”*), de ő *a cselekvő emlékezet írója, publicistája és most már, mint országgyűlési képviselő, politikusa.*

Mindenekelőtt az eltorzított, a meghamisított történelmet akarja talpára állítani, a politikai hamiskártyások torzításait kikalapálni. Ebben nem ismer megalkuvást, de még kompromisszumot sem. Ismét egy példa.

A nemzet ezeréves történelmének mélypontján, az első világháború végén, 1917-ben választották Székesfehérvárott főispánná gróf Károlyi Józsefet.

Mostohatestvérének, illetve féltestvérének, gróf Károlyi Mihálynak vészt, romlást, pusztulást előidéző politikai bakafántoskodása, illetve balszerencsés téblábolása közismert.

L. Simon László emberi habitusa, ideológiája, hazafisága ebből a perfelújításból

már a könyv elején kiolvasható. Szinte lehetetlen vállalkozásba kezd, annyira bekövesedett a nemzet tudatába a jó helyett a rossz, a haladó helyett a maradi, a demokrata helyett a reakciós.

Nem ő kérdez, az olvasóban horgadnak magasra a kérdőjelek: Ki lehet még kapálálni azokat a horpadásokat, amelyek tudatunk domborulatán keletkeztek? Van még emberi és nem ideológiai mércével mérhető gondolkodás a bolsevista, a marxista gőzhenger után? Helyére tehetők az előjelek? El lehet érni, hogy ismét jót jelentsen a jó, és rosszat a rossz? Ki szolgálta a hazát 1918–19-ben? Károlyi Mihály, aki szétzüllesztette a hadsereget, megtiltotta az ország védelmét, s előkészítette a talajt a bolsevistáknak? Vagy a „konzervatív” Károlyi József? Ő először külföldre, Bécsbe menekült a borzalmak elől, s amikor tehetette, visszajött, s folytatta a munkáját, ahol abbahagyta. Határozati javaslatát 1919. február 3-án terjesztette elő, s abban, példát mutatva az országnak, az *„összes törvényhatóságok közül egyedül egyhangúlag bizalmatlanságot szavazott a forradalmi kormányra”*.

A vármegye törvényhatósági bizottsága 1930. január 13-án vésette márványba ezt a határozati javaslatot, amelyet aztán az új bolsevisták ledöntöttek, a megyeháza pincéjében hányódott az kettőtörve.

Kik voltak tehát az ellenforradalmárok? Milyen boszorkánytáncot járattak, és járhatnak még ma is, a forradalmiság fogalmával? Egyáltalán járható még a forradalmi út? Van ma szükség itt, a mi tájékunkon forradalomra? Nem lépte túl Európa ezt az egykor lobogó eszményt?

Ismétlem: ezek a gondolatok, töprengések, kételyek (sokszor lelki kínok) az olvasóban keletkeznek az esszékötet lapozgatása közben.

A szerző nem ad tételes választ egyetlen kérdésre sem. Nem ismeri a dogmát, ő dolgozik. Megemlíti pontosan: mikor, hol találta meg a kettőtört márványtáblát, mikor restauráltatta és állította, éppen a kommunizmus áldozatainak emléknapján, 2008. február 28-án, a helyére. Ugyanezt cselekedte a főispánról készült festményekkel is.

Hit és erkölcs vezérli L. Simon tetteit, morál az iránytűje, gerinces konokság a hajtómotorja, bármibe kezd, bármiről ír.

Több esszéje háttérben – kimondatlanul – ott lappang Juhász Ferenc *A tékozló ország* nagy ívű poémájának alapgondolata, intelme, az a sikoltó figyelmeztetés, hogy ne herdáljuk el szellemi és tárgyi értékeinket, kincseinket.

Kedvenc falujából, Nadapról (itt keresztelték Vörösmartyt) kitelepítették a svábokat. Személyes veszteségként éli meg, s őrzi az emléküket, menti a relikviákat, amennyire azok még menthetőek. Különleges értéke az esszékötetnek a sok fénykép arcokról, csoportokról, népviseletről, élethelyzetekről, a munka és a szórakozás alkalmairól. (*Horgolt harisnya és bársonycipő. A nadapi sváb plébános képeihez.*)

De a zsidó származású Schwarz Dávidról, a híres feltalálóról is nagy szeretettel

ír. Az a tudományos robbanás, amely embert juttatott az űrbe és a Holdra, az első kormányozható léghajó elindításával kezdődött. A híres német gróf, Zeppelin Ferdinánd egy keszthelyi ifjú terveit vette át, és fejlesztette tovább. *(Szivarok az égen)*

Ugyanezzel helyreigazító, perfelújító szándékkal nyúl Nicola Tesla munkásságához is, aki sok szállal kötődött a magyarsághoz. A rádió feltalálója, mégis Guglielmo Marconi kap Nobel-díjat 1909-ben. És Edison is csak az egyenáramig jutott el, a váltóáram kifundálója: Tesla! *(Az űr hangjai)*

Ki tud már ezekről a régi dolgokról? Ki törődik ilyen „apróságokkal”? Ez is retrográd cselekedet? Nemzeti kincseink számbavétele, leltározása? Nem lenne okosabb feloldódni a mondializmusban, globalizációban, a médiák és az internetszolgáltatások dzsungelében? Nem provinciális szűklátókörűség ezeknek a tárgyi-emberi emlékeknek a felélesztése?

Inkább azt kérdezzük meg: Van-e elegendő recepciónk L. Simon László világa iránt? Vajon tudunk-e úgy rajongani egy régióért, hogy az azonos értékű legyen a hazával? És ezért annyit és úgy dolgozni, mint ő? Képesek vagyunk-e hozzá hasonlóan a magánérdek elé, fölé helyezni a közérdeket?

Körkörösén járja L. Simon László azokat a hullámmezőket, amelyek nem hagyják nyugton, amelyek szellemi, érzelmi világában gomolyognak, de minden becsületes magyar számára fontosak lehetnek. Kulcsszó (és fejezetcím) könyvében az örökség. Földrajzi és szellemi hazát örököltünk, amely mindnyájunk édesanyja, mi sem lehetünk hát mostohafiai. Petőfinél, Aranynál időzik hosszasan, és a Toldi szerzőjének ma is aktuális intelmeit kommentálva jegyzi meg: „*A lelkiünkig hatoló döfések, az identitásunk egyre foszladozó szövetét mélyen felhasító lépések azonban mindig annak tulajdoníthatók, ha az országot olyanok irányítják, akik nem szeretik a hazát, a nemzetet, a nép egyszerű, dolgozó fiait...*” *(Haza és szabadság)*

Megérkeztünk hát! Nincs L. Simon László számára fontosabb és szentebb fogalom, mint ez a kettő, haza és szabadság, ebben nem kíván se modern, se progresszív lenni, vállalja ezt a nemes konzervativizmust, ha ennek az a neve, s úgy járja körbe a nagyokat (Arany, Petőfi, Jókai, Kossuth, Batthyány, Széchenyi, Deák), hogy előre, jelenkorunk felé mutat, így jut el Csoóri Sándor kartájáig. *(Márciusi Charta – Továbbélő metaforikus versszerűség Csoóri Sándor esszéjében)*

S hogy ne legyen csak elvont fogalom, csak képzeletbeli meseország a haza, beépíti azt kedves alakokkal, legjobb barátjáról, Ambrus Lajosról rajzol portrét, s megemlékezik az elköltözöttekről.

Így válik teljessé a világ, a *cselekvő emlékezet* révén így csapódnak ki irodalommal, mint kristályhasábok, L. Simon László életei és cselekedetei.

(Ráció Kiadó, Budapest, 2011)

Árpás Károly

Új irányban – Bene Zoltán: Keserédes

Aki a *Keserédes* című kötetet kézbe veszi, a borító képeit vagy a belső illusztrációkat – Simon Zoltán kitűnő alkotásait – látva, óhatatlanul a címen kezd töprengeni. Szerencsére a szerző segít az értelmezésben, hiszen a címadó, sorrendben a tizenegyedik történetben először a talponálló feketéje említődik (64. o.), majd a két „kortyolta” ige között (65., 67. o.) a gyermekkori emlékek idéződnek – a nosztalgia egyszerre örömteli és értékhányos, -zavaros. Majd a történet szereplője „még egyet kért” (68. o.); s itt következik az értelmezés. „Kortyintott. Fekete és keserű. Talán ha keserédes. [sic! Á.K.] „A mosatlan eper íze keveredik a szájában a poloska kitinkeserűségével.” (74. o.). Aztán említődik a többször előforduló keserédes ital, az Unikum. Az alapélmény az emlékezés és a jelen, az elmaradottság és a modernség, valamint az emberség és az embertelenség kettőssége.

Akinek mindez nem elég, annak támaszként ott az alcím is: „*Regénymorzszak*”. Erről mit mond az alkotó? „A töredékek idézik az egészet... valamiféle rendbe kíváncsoznak. Így állnak össze regénymorzszakká, töredékből egészszé, s ebből az egészből a könyv végéhez közeledvén lassan megfogyatkozik a *keser*, hogy megszaporodjék az *édes*...” (Fülszöveg).

Lehet, hogy iskolásnak tűnik a megközelítem, de aki epikus műbe fog, először az elbeszélővel találkozik. Kezdetben úgy vélheti az olvasó, hogy a sok egyes szám első személyben elmondott történet (mindenki mesél) és Szomor Zsolt központi figurája megoldásában a 19. századi polifonikus regény felé mutat. Ám a sztorik egyértelmű lezárásai egy hagyományos, egyes szám harmadik személyű, afféle „mindentudó” elbeszélőre utalnak.

Ez a hagyományokhoz való ragaszkodás fölkeltheti az olvasó kíváncsiságát, hiszen a nyelv kifejezőképességébe vetett hit ugyanúgy érzékelhető, mint a narrátor és a főszereplő írástudó problémája. A kötetben többször találkozunk történetbe ágyazott történettel, ám ezeken kívül is újra és újra visszatér a probléma, jelesül, hogy a nyelv mint eszköz pontatlansága és változékonysága miatt kevés a hiteles történetmondáshoz – s kétlem, hogy ez csupán a posztmodern problémája lenne! (Nemcsak Arthur Rimbaud kérdései ezek, hanem a középkor reáliavitájáé is.)

S most vegyük sorra a történeteket! A novellafüzér mint regényforma (erre utal a „*Regénymorzszak*” alcím is) régóta elfogadott gyakorlat. Jókai Mór *De kár megvénülni* című alkotása az elképzelést még folyamatossá tette, majd Mikszáth Kálmán *A jó palócok* kötetével útjára indította ezt a formát [lásd Vadai István értelmezését!], hogy aztán előkerüljön Krúdy Gyula Szindbád-történeteiben, Kosztolányi Dezső Esti-novelláiban, Gion Nándor vitatott alkotásaiban vagy éppen Esterházy Péter munkáiban.

Ám nem csupán a formát, de a szereplőket is érdemes már itt, az elején megvizsgálni!

A főszereplő, Szomor Zsolt részletezett figurája (rövidített életrajza mint bemutatás) hat műben jelenik meg: 4., 5., 7., 9., 12., 22. Alakja mögött jól érezhetően fölsejlik a szerző élete is. Fontos szerepet kap még Pósa, a főszereplő „korhatag barátja”, aki nyolcszor tűnik fel (3., 5., 8., 10., 13., 16., 17., 21.), s ebből az első hét alkalommal ő a befejező, azaz a narrátor! A 10. szövegben megjelenő Asztalos Péter a szerző két korábbi regénye (*Út, Üledék*) és novellái felé nyitja a történeteket. Az egyes epizódfigurák az életrészekben Hajnóczy Péter és Bólya Péter marginális figuráit idézik.

Fontos szerep jut még Flórának, aki négy alkotásban említődik (6., 8., 16., 23.); ám valamilyen módon – ha másként nem, hát vágyakozásként, a valódi szépség és az „igaz élet” szimbólumaként – csaknem az egész kötetben jelen van. Mindebből jogos azt a következtetést levonnunk, hogy a huszonnégy történet egyik gyújtópontja a szerelem. (Minden bizonnyal erre utal a mottó is: „Virágnak”.)

Aki pedig a töredékeket egészzé olvassa, abban óhatatlanul fölmerül a szerkezet kérdése, hiszen a fülszöveg szerint is a részekből áll össze az egész.

Ami elsőként szemet szúr, az a kombináció! Aki barangolt már a szerző honlapján, az csodálkozva látja a 2006–2010 között keletkezett szövegek elrendeződését – a római számok a kötetbeli sorrendet jelzik, az arab számok a megjelenés sorrendjét:

[I.] (23.) *Átjáró* – elbeszélés, Nagyítás 2010/34.

[II.] (4.) *Gloria mundi* – elbeszélés, Spanyolnátha 2008. nyári számának Budapest-melléklete

[III.] (1.) *Változik a világ* – elbeszélés, Tiszatáj 2006/9.

[IV.] (2.) *Kitágul, beszűkül* – elbeszélés, Ezredvég 2006/12.

[V.] (15.) *Távolodó* – elbeszélés, Tiszatáj 2010/2.

[VI.] (19.) *Kétféle* – elbeszélés, PoLíSz 2010. tavasz

[VII.] (6.) *Deja vu* – elbeszélés, Ezredvég 2008/11.

[VIII.] (10.) *Másfajta tervek* – elbeszélés, Irodalmi Jelen Online, 2009.11.

[IX.] (5.) *Vergődés* – elbeszélés, Szegedtől Szegedig 2009. antológia

[X.] (16.) *Beszélgéstöredék I.* – elbeszélés, Ezredvég 2010/2.

[XI.] (22.) *Keserédes* – elbeszélés, Bárka 2010/4.

[XII.] (7.) *Dialógus* – elbeszélés, PoLíSz, 2009/3.

[XIII.] (17.) *Beszélgéstöredék II.* – elbeszélés, Ezredvég 2010/2.

[XIV.] (8.) *Korom az úvegen* – elbeszélés, Ezredvég 2009/6-7.

[XV.] (3.) *Keskeny határ* – elbeszélés, Tiszatáj 2007/6.

[XVI.] (18.) *Beszélgéstöredék III.* – elbeszélés, Ezredvég 2010/2.

[XVII.] (13.) *Paraziták* – elbeszélés, Irodalmi Jelen Online, 2010. 01.

[XVIII.] (9.) *Otthon* – elbeszélés, Agria 2009. ősz

[XIX.] (11.) *Rejtély* – elbeszélés, Irodalmi Jelen Online, 2009. 11., Irodalmi Jelen 2009. 11.

[XX.] (14.) *El-beszélés, ködszivárgás* – elbeszélés, Irodalmi Jelen Online, 2010. 01.

[XXI.] (20.) *És végül...* – kispróza, Agria 2010. tavasz

[XXII.] (12.) *Igézet* – elbeszélés, A Vörös Postakocsi 2009. tél

[XXIII.] *Szerelem* <nem jelent meg eddig>

[XXIV.] (21.) *Van ilyen* – kispróza, Agria 2010. tavasz

Bármilyen figyelmesen vizsgáljuk, a klasszikus kompozíciókat nem tudjuk érvényesíteni: sem a tengelyes, sem a középpontos szimmetriát, sem az aranymetszést, de még a keretes szerkesztést sem. S látszólag arra sincs indok, hogy miért hiányzik két Szomor-történet – bár erre a szerző, kérdésemre, maga adott magyarázatot, mégpedig a következőt. Az *Ahol véget ér, hogy elkezdődhessen* című elbeszéléssel kapcsolatban, amely a PoLíSz 2007. decemberi számában jelent meg, magánlevelezésünkben ezt írta: „nem ítélem sem a Keserédes-koncepcióba illőnek, sem annyira kiválónak, hogy ennek ellenére belekerüljön”. Míg a *Kis, szerelmes történet* címűről (a *Forrás* közölte 2007. novemberi számában) [ennek elején szerepel Szilágyi Domonkos azon versrészlete, amelyből a kötet egyik mottója is származik – Á.K.]: „jelentős részben végül beépült az *Üledék*be.” Valószínű, hogy nem kívánta megismételni a *Hollók gyomra* szigorú elrendezését.

[Itt közbevetőleg idéznem kell Varga Emőkének a *Hitel* 2011. áprilisi számában megjelent felkészült, alapos kritikájából, aki szerint éppenséggel nagyon is tudatos szerkesztéssel állunk szemben a regénymorzsák esetében: „A csoda (...) fokozatosan lopózik be Szomor Zsolt életébe. Vagy talán pontosabb úgy fogalmaznunk, bár a lehetőségeknek, sőt a varázslatnak a hős folytonosan közelében van, felismerni csak a maga hétköznapi poklainak megjárása után tanulja meg. A fokozatosság ezért inkább ránk, olvasókra vonatkozik, a mi fokozatos beavatásunkra, hiszen eleinte még kapunk magyarázatot, hogyan kell 'értenünk' ezt vagy azt a csodát, később azonban egyre inkább azt láthatjuk, hogy az események és történések, tárgyak és szereplők jelzetlenül csúsznak és fordulnak át a mindennapiból a ritkán megtapasztalhatóba, majd a racionálisan befoghatatlan képzeletbelibe.”]

A 24 szövegből álló regénymorzsa-komplexum töredékessége ellenére összefüggő történetvilág, amelyet Szomor Zsolt személyén kívül a szerelem fog össze. Mint ilyen, beleillik a *Változatok, lehetőségek* 2002-es novelláskötettől az *Üledék* címet viselő 2008-as NEMzedékregegyig húzódó halmazba: önéletrajzi elemek, emlékek és a megtapasztalt környezet egysége jellemzi az írói világot. Vannak

értelmezők, akik úgy vélik, hogy egyes elemeiben Bene szervesen kapcsolódik a jelen stílusirányzatához. Hogy ebben mekkora szerepe van az egyik mottót adó Ferdinady Györgynek – ezt az olvasóknak kell megválaszolnia...

A *Keserédes* nyolc írásában jelenik meg az irracionális: 1. (a halálképzet); 2[/3.]. (a szoborhasonlóság); 3. (cápa a Balatonban); 6. (az időzavar); 7. (a tükörkép); 18. (a cet az ágon); 19. (a jelenlét); 22. (a házasságtöréshez kapcsolt fiatalodás). Ám véleményem szerint a történetek kiemelt dominanciája az irracionálisnak el-
lentmond, s ilyen értelemben, ebben a tekintetben folytatása a szerző korábbi alkotásainak. Kérdéses lehet ugyan az első közlések vonatkozásában a szerzői műfajmegjelölés – szerencsére azonban az egészben fölolvadnak a műfaji jellemzők: nem kell gondolkodni a töredék, az anekdota, a novella, a tárca, a kisszínes és az elbeszélés határain, mert a szöveg koherens, egységes egészzé olvad össze, teljesítve a szerzői akaratot.

Hol helyezzük hát el a művet a kortárs irodalmi alkotások között?

Nem vagyok hivatásos irodalomtörténész, de azt gondolom, még ha provokatívnak tűnik is kijelentésem: a posztmodern stílusirányzatnak vége van. Bár az elméleti-kritikai megalapozottság hiányzik ehhez a kijelentéshez, az irodalomszociológiai és a közoktatási tapasztalatok mégis ezt jelzik. A kon- és intertextualitásnak (allúzió, evokáció, imitáció, reminiscencia, remake stb.) nincs értelme, mert a hozzá elengedhetetlenül szükséges műveltség ma már hiányzik. A nyelvi bravúrok szintén elveszítették hatásukat, mivel a sztenderd nyelvváltozat sekélyében szikrázni lehetetlen (tudniillik a befogadói oldalon nem létezik a kellő nyelvi tapasztalat). Ami a részletek hangsúlyozását illeti, ez fölöslegessé vált – a befogadó nem képes koncentrálni és konstruálni, ugyanis képtelen összerakni az apró részleteket, nem képes az előfeltevésekkel operálni; ráadásul megszűnt a képzelet és a tudatos szerkesztés felismerésének, felfejtésének gyakorlata. Ehhez kapcsolva az én-központúság elveszítette jelentőségét; még ha egy „nagy név”-ről is van szó, már nem tud versenyezni a fogyasztói társadalom igénytelenségével és az elektronikus média reklámaival. Ugyanaz a folyamat játszódik le, mint a 20. század első harmadában az avantgárd esetében: elveszítődött a befogadó közönség, a szerzők bezárultak, az irányzat „egygenerációssá” vált (egyébiránt ilyen volt a 16. század végén a manierizmus is).

A másik, napjainkban létező, ható, de nem kutatott irányzatot „neosecesszió”-nak nevezném. Erre elsősorban a tömegkultúra dominanciája jellemző. Igaz, az elméleti megalapozáshoz hiányosak az ismereteim; de az élő gyakorlatból, úgy vélem, bátran kiindulhatok. A szóban forgó irányzatban az egyik döntő tényező a „lebutított fogyasztók” jelenléte, akiknek a bulvár és a lektúr (horror, fantasy, krimi, akciók, „szappanoperizált” epika stb.) a célolvasmányuk. Ide kapcsolódik továbbá a könyvkultúra piacorientáltsága (majd Havas Henrik, Szulák Andrea és/

vagy más tévéguruk mondják meg, hogy ki mit olvasson), s ezt erősíti, hogy az oktatás és a kommunikáció más formáiban szintén ez a domináns áramlat.

Ugyanakkor úgy ítélem meg, kialakulóban van az emberábrázolás, az arisztotelészi mimézisz reneszánsza – mindezt eddigi művelődés-, kultúr-, művészet- és irodalomtörténeti kutatásaim alapján állítom. Ebben pedig az érték az ember, és nem a siker; a cselekvés a fontos, és nem a minősítés. Azonban új művészi célok és technikák kellenek. Melyek ezek, és mik a jellemzői?

Először is: **az ember az időben**. A történelmi regény visszatér a hiteles ábrázoláshoz. Bene Zoltán korábbi műve, a *Hollók gyomra* kiváló példa erre: nem „mágikus realizmus”; nem allegorikus, de nem is didaktikus alkotás; a tér is illeszkedik, az idő is passzol benne – az anakronizmust messze elkerüli a szerző, általa a mű (jóllehet, mintegy védekezésből, még szerepel értelmező alcím és vannak elővezetések; akár Umberto Ecónál). Magyarán arról van itt szó, hogy az ember egy a jelenben és a múltban (s ez akár üzenet is lehet a jövőnek).

Másodszor: fontossá válik **az ember a térben**. Az ember és a tér, a földrajzi hely meghatározó viszonyulásai újra lényegessé lesznek. Miáltal úgy tűnik, hogy általánossá válik a jelen idejű társadalmi regény feltámasztása is – a *Keserédes* pedig ekként, vagyis jelen idejű társadalmi regényként is értelmezhető: megtaláljuk lapjain a rétegábrázolás és a generációs hangulatok összefonódását. És az ábrázolás hiteles (a nyelv használata, a napi események, a közérzet, a közhangulat vonatkozásában egyaránt).

Itt a szerző, itt a könyv – a tárgy irodalmi tény, a kommunikáció törvényei szerint befogadóra, a feltett és felteendő kérdések válaszokra várnak. Hogy látom a művész jövőjét? Ha valóban kialakulóban a sejtett/jelzett új irányzat, akkor útjának keresése példává válhat – csinálja tovább, s remélem: követik mások is! Aki olvassa majd munkáit, az látja: Bene életművet épít. Kapjon hát ne csak publikációs esélyt, hanem több figyelmet is!

(Bene Zoltán: *Keserédes. Regénymorzsák*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2010. 133. o.)

Sz. Tóth Gyula

Válaszúton, példákkal és dilemmákkal

Madarász Imre: Változatok a halhatatlanságra.

Olasz irodalmi tanulmányok

Madarász már az előszóban hadat üzen. Nem utcára szólít, nem tüntetésre, de felbújt, lázít, gondolkodásforradalmár: választásra, döntésre buzdít. Ember, tedd meg, ha szabad akarsz lenni. Nem aprópénz a tét, észre kell venni, most nem a hatalmasok nyaka körül szorul a hurok, a kötél a te, a mi nyakunkat feszíti. Ne légy bohó, tőkét se kell dönteni, a tőke mindig erősebb volt. Ember, légy okos, a Humánium legyen veled!

Madarász Imre legújabb kötetét könnyű kézben tartani, feldolgozni annál nehezebb: munkát követel. A szerző nem is titkolja, ha ő titánokkal küzd meg, s közel hozza őket, küzdjön meg az olvasó is. Nem fogja megbánni. Vágjunk bele. Akárhogy nem lehet, a szűkszavú ismertetést kevésnek tartjuk, itt eltekintünk attól, illő módon bejelentjük hát követendő módszerünket. Igyekszünk feltárni Madarász alakjainak, példáinak gondolatiságát, ezúttal nem annyira azok esztétikáját, inkább etikáját. Keressük az érveket, mi a közös, ettől lesz dinamikusan élő a gondolatmenet, kitapinthatjuk a „halhatatlanok építő-éltető” köveit, elemeit. Kíváncsiak vagyunk, Madarász mit emel ki, és miért tartja fontosnak azt. És nem hallgathatjuk el, mi a fontos számunkra. A kötet anyaga inspirál, nem mondhatunk le saját gondolataink integrálásáról. Értékkitétetet, véleményt nyilvánítunk. Mindehhez néhány kapcsolódó forrást is beemelünk. Mert mi végre is éltetjük halottainkat? Hogy halhatatlanoknak *tudjuk* őket, így számítva rájuk.

Sok fontos és sokat vitatott fogalomról van szó, amelyek értelmezhetősége sokrétű. Ezért követjük a madarászi módszert: alakjainak felfogását elemzően összegyűjtve saját maga jelöli ki az utat. E mentén haladva könnyű dolgunk van, meg nem is. Nehéz, mert két(fajta) szöveg áll rendelkezésünkre: az egyik az alkotó szereplők dokumentumai, a másik a tanulmányíró feldolgozó textusai. Nem muszáj elfogadni a tanulmányíró ítéleteit, ott az eredeti, ítéljük magunk annak alapján. Mivel a szerző olyan világosan, pontosan kezel nyelvet és metodikát, a szövegekövetés egyértelmű, argumentumai elegendőek és meggyőzőek. A két szöveg szintézisének befogadása aprómunkát igényel, de élvezetet nyújt, ennyiben könnyű a dolgunk. Madarász világosan bejelenti céljait, mint problémákat: 1. Az irodalom nagyjainak, alkotásainak utóélete, halhatatlanságuk lehetőségei, módjai. 2. Ezek a szereplők a társadalomban alkotó-alakító módon *voltak* résztvevők, hatottak, a kutató kíváncsi, gondolataik milyen „erőt” képviselnek ma. Mert itt ellentétet lát: napjaink „egydimenziós” tö-

megembere, s az őt kiszolgáló (irányító és ítélkező) művész – a pénz, a hatalom, a címek, a rangok világa, az „árvilág” és az örök szellemóriások örök krédójának viszonya között. Mindez konfliktust mélyítve-élezve mérgez.

Az irodalomtörténész nem nyugszik bele a mai helyzetbe, bízik benne, hogy a „humanizmus örök-egyetemes értékei” megőrizhetők. Ennek hirdetését küldetésnek tekinti. Nem a humanizmus újabb elméletével áll elő, ha követjük bizonyító eljárásait (és kellően hiszünk magunkban), gyakorlatorientált elméletet kapunk, az irodalom „történésre” készlet. Ennek érdekében 11 tanulmányt vonultat fel, mindegyiket gazdag irodalommal. Itáliát tartja a humanizmus klasszikus, történelmi hazájának, onnét merít. Irodalomtörténeti tablójának íve van – a tanulmányokat időrendbe állítva, a régtől a máig –, a 13. századtól napjainkig húzódik. A művek témagazdagságát társadalmi érzékenységgel bontja ki, láttatva, az irodalom tele van élettel. Minden előkerül, ami az embert körülveszi: politika, gazdaság, jog, jogtalanság, világnézet, világkép, vallás, filozófia, erkölcs, (ál)szenteskedés, bűnök, ítéletek, a bűnös emberi tartása, szenvedés, méltatlan sors és emberi méltóság, gyilkosság, félelem, bátorság, éhezés, fázás, a művész és a zsarnok, a szabadság és a hatalom. A témák időbeliségben felfűzött fűzére egyszerre jelzi az állandóságot és az egyes témák, jelenségek koronkénti megítélését, elfogadását, vitatását. A műfaji sokszínűség hatása is tágítja jó érzésünket s a „rálátást”, erősítve az értelmezést. Felvonul előttünk eposz, levél, ön/életrajz, regény, értekezés, napló, kiáltvány, vers, folyóirat. A tanulmányokban szerzőt, szerzőket vesz elő, többnyire egy (olykor kettő) művön keresztül elemez, érvel, vitatkozik a művekről alkotott más véleményekkel, a másként vélekedőkkel.

Célokról, időről, műfajokról, témákról már esett szó, megemlítyük a főszereplőket, a kötet nagy alakjait. Madarásznál Dante nem maradhat ki, vele kezd, a *Pokol* 15. énekével. Machiavellit a számkivetettségben, a könyvtárszobában követi, ábrázolva, miként emelkedik föl válsághelyzetben. A két „nagy” vív gigászi küzdelmet, a művész és a király, Alfieri és Nagy Frigyes viszonya a művészet és zsarnokság feszülésében: tisztelet vagy gyűlölet (benne netán kis féltékenység?). Egy érdemtelenül kevésbé értékelt regényíró, Alessandro Verri (1741–1816), majd Kazinczy és Pellico, „börtönlakók” párhuzamos krónikái következnek, utána Guido Gozzano „alkonyi” költészetét, aztán Filippo Tommaso Marinetti, a futurizmus olasz „nagy mestere”, utolsó útját követhetjük nyomon. A Nobel-díjas Salvatore Quasimodo ragyog a magányos fényben, Elio Vittorini, egy befolyásos lap főszerkesztője politikáról vitatkozik Togliattival, az Olasz Kommunista Párt főtítkárával, immár a II. világháború után. Végül Niccolò Ammaniti jelenti be: *Nem félek*, az utóbbi évek megrázó olasz regényének címével, egy nyomorúságos élet- és nevelési körülmények között élő-fejlődő gyermek hangján, aki inkább fél a büntőtől, mint a bűnözőktől.

Madarász, a talán az itt is jól érzékelhető hatalmas anyagot – benne hemzsegő adatok, időpontok – bámulatos biztonsággal, rendezőkészséggel göngyölti-gombolyítja, csillogó logikával és szépírással teszi élvezetessé. Összevet nézeteket, polémiát gerjeszt, kritikai revíziót sürget.

Egy tanulmánynál gondolatisága körül kicsit elidőzünk: *A humanista embereszmény*, amelyet a kötet mintegy szintézisének tekintünk. Miről van itt szó? Könyvkultusz, szabadságeszme és egyénközpontúság kapcsolatai a történelmi humanizmus kialakulásában és értékrendjében, foglalja össze az alcím. Amikor itt Madarász a humanizmus alaptételeihez nyúl vissza, nem elégszik meg azok leporolt fényesítésével, időzónákon átvive különböző alkotói értelmezéseknek teszi ki őket – bizonyítást nyer, amit bőrünkön érzünk nap mint nap, hogy ezek az alapértékek „modern” életünk részei, létfilozófiánk talpkövei. Csak már feledni óhajtottuk. Ám a gondolatművelő szerző dinamikussá teszi őket, a történelmi példákkal mozgásukban tárulnak elénk, megmozgatva bennünket, kit-kit önvizsgálata, az önszembenézés vállalása szerint. A kiindulópont „a humanizmus leglényege, szíve, lelke a könyvvé szublimálódott ember, egyszersmind a könyvben megtestesült ember(i)ség, „humanitas” volt”. A *cselekvést* senki se tagadja az új hedonizmus korában, csak nem mindegy, miféle akciókról van szó. A francia 'liberté' (olaszul *libertas*), *szabadság* agyonszólamozott, már ízét sem érezzük, a *választás* és a *döntés* (beszerzési) területeit kell átértékelni: mely értékek közt akarunk „turkálni”, mit akarunk megszerezni. Mondjuk a könyv (olaszul *libro* – *livre* franciául) kell-e még? Rá kell jönnünk, kell (és él a vágy). Már csak az *elkötelezettség* tisztázása marad hátra. Mert ez nem pártpolitikai szín- és vonalkód kérdése, ez a humán értékekhez való viszonyt, igazodást jelenti. Ezeket az alaptételeket, legbelül, érzi az ember, de szívesen hagyja másra, hárítja szomszédra, képviselőre, politikusra, bankvezérre. Ha ellenére döntenek (mások), tiltakozik, haragra gerjed, tör, zúz. Egzisztenciájának, alapkérdéseinek a kerülgetése pedig nem jelez „méltóságot” (olaszul *dignitas* – *dignité* franciául).

Nagy filozófiatörténelmi vázlatot kapunk, mások mellett: Marsilio Ficino neoplatonizmusát, Giovanni Pico della Mirandola az ember-egyen „apoteózisának” csodálatos megfogalmazását a „humanista kiáltványában”. (Már a könyv lapjain idézett mondatok is elegendőek lennének egy tisztességes tanórára való munkához.) Giordano Bruno máglyájának fényjele a felvilágosodás felé ível, s Rousseau mellett, „legmagasabb rendű” erkölcsstanával ott magasodik Kant. Lorenzo Valla arra példa, hogy lehet a filológia elzárt tudományából politikai jelentőségű fegyver: a *Szentírást* filológiai kritika tárgyává teszi, mintegy előkészítve a módszert a racionalisták és a felvilágosítók számára. A példavonalon haladva szép lassan, legnagyobb meglepedésünkre, Sartre felé kanyarodik a gondolatmenet. (Bár itt, saját jogon Camus-t sem hagyjuk ki.) A Magyarországon sokat vitatott és sok-

féleképpen (félre)magyarázott Sartre kapcsán világosan látszik, a humanizmus tárgyában megkerülhetetlen. Létfilozófiai tézisei aktuálisabbak, mint valaha, a fentebb említettek mellé álljon itt még egy: a *felelősség*, az erkölcsi „feleletteher”, idézi Eötvös fogalmát Madarász. (Mennyi éles magasan hangzó – figyelmeztető!) „Hát, akkor, komám, ki is viteti át a Szerelmet?! Szivárványra feszülünk vagy tűnődünk a lehetőségen?” – kérdeztük a „kultúrhérosz” Nagy László versének francia fordításait elemezve.

Madarász öröklétről beszél jelen időben, ehhez magatartásokat, alkotásokat, alkotó magatartásokat vázol föl. Gondolkodói életműveket állít elénk. De a halhatatlanságot, az örökkévalóságban-levést, a szellemet a lélek tartja fenn. A gondolat hagyományát a lélek táplálja. S így jutunk el a Végh Attila által leírt „lelki hagyományhoz”. (Magyar Hírlap, 2011. június 25.) Ezzel erősítjük, idevalónak gondolva, a tárgyalt kötet kapcsán támadt (és korábbról érlelt) saját felfogásunkat. „A filozófiának megvan a maga hagyománya, de nem szereti, ha a gondolkodást, a *szokások és példák* irányítják”, írja Végh. Madarász példákat állít, de nem szokásokat (sajnos még nem azok), s főleg: példái nem nélkülözik a gondolkodást. Nem irányítanak, de igénylik a gondolkodást. És a gondolkodót, aki feldolgozza saját hagyományait (legalábbis nem felejt), és van kellő perspektívája, hogy mozgásba hozza azokat. Ehhez szükség van térre és időre, Gadamer megjelölésével: „hermeneutikai játéktérre”, amely az állandóság és a változás „feszültségtere”. (Lásd Baudelaire a múlt és jelen a jövőbe lendítő összekapaszkodása.) Csak mozgást előidézni, csak feszültséget gerjeszteni nem oké, nem nyerő. A kis feszültségek a világ voltaiban kiszűnnek, semmivé válnak. Nem segítenek senkin, semmin. Pusztítanak. A mai ember (sokan vannak ilyenek) felejtene a hagyományt, vagy nem tudja, hogyan hangolja össze azt a változó idővel. Minek engedjen, kinek dőljön be? Ki mit kövessen? Ma az ember nem szorong (a heideggeri értelemben), nem a globalizmus „fenyegető árnya” hívja az utcára, hanem a globalizmus csalogató fénye, a (még) jobb megélhetés reménye. Ez erősen eltérő, differenciált állapot, az ember mégis hajtván érzi magát. Nem vár lélegzetvisszafojtva, él demokratikus jogaival, öklét rázza, kukákat gyűjt fel. Nem akarja magát a véletlenre bízni, nem vár arra, hogy „bármi megeshet”, lép: *valami* megesik. Noha nem érzi embertelennek a világot (szerencsére), lehetőséget lát benne, javait akarja, földi jussáért tüntet. Szabadnak érzi ehhez magát, de szabadsága nem determinálja győzelmét.

Eddig meg is volnánk. Van azonban egy kis dolog még: az időálló tételek példákkal kikövezett útján meg kell találni a Feladatot. Ez kinél-kinél más módon és időben adódik. Wass Albert kispapja a hegyekben sétálva-tűnődve jött rá. És ha ezt az André Gide által fölvázolt „boldogság-szabadság-feladat” szélesebb kontextusába emeljük, új perspektívák nyílnak meg – a Feladat így érvényes, kötelez.

A kötet hátterében meghúzódik egy didaktika, inkább didaktikai váz. Milyen

ismeretelméleti alapon áll ez? Adva van az európai ismeretelmélet, amely szerint az egyén valahogyan megismeri a világot, és magába gyűri az objektum értékeit, a „szubjektum részévé teszi az objektivációkat”. Aztán tesz, amit tesz, amit tenni tud. Ez is járható, de nehezen, ezzel próbálkoznak még a jobb iskolák is, gyűrik. Madarász fel- és bemutat objektivációkat, de a „didaktikai eljárásokat” másokra, a Másra hagyja. Végh Attila is azt javasolja, kezdjük a Másikkal. Az odafordulással. Zsolnai József, a neves pedagógus-kutató, a halála előtt készült portréfilmben többször említi a „kommunikációt”. Olyan kommunikációra gondolt, melyben ne állandóan a Másik figyeljen arra, amit én mondok, én figyeljem, mi tükröződik a Másikból. Mit ad az? Már ha a kommunikáció „összebújás”, kölcsönösen kielégülő ölelés. Mert az ember – eredendően – együttélésre vágyik. Madarász arcokat mutat föl, melyek adnak. A többi rajtunk múlik, észrevesszük-e ezeket az arcokat? Elhisszük-e, hogy javunkra lehetnek? Ez már tudás dolga, túllép a didaktikán, ez a tanítás művészete. Lebontunk, ami Descartes-ig vezethető vissza, mert szokások és példák építette terepen tengődünk. Destruálunk vagy dekonstruálunk? Ez utóbbi a járható, mert a hagyományt saját értelmében kell értelmezni, magyarázni, és hozzá idomítva kell az alkalmazást végezni. Aki a mai összetett, bonyolult, hagyományban gazdag, de azt nehezen felfejthető világban „forradalmárkodik”, „kireflekszi”, azaz megsemmisítve a hagyomány igazi értelmét, kiviszi/kiveszi magát a hagyományhoz fűződő életviszonyokból. Ez erkölcsi kérdés. Ehhez szabadságra van szükség, ez csak a műveltség talaján építhető fel. Lakható tudásra van szükség, mint amilyen a költő Németh Istváné: látszólag megbúvik a tapolcai völgyben a bazalthegy mögött, de messze kiemelkedik mögüle – a legmagasabbra épített világban-benne-levés az övé. És megnyugtató támpontot ad Babits *JOBB és BAL* című mottószerű versével, igen, minden okoskodás helyett elég lenne a humánnum humusza.

Lehet ezt tanítani? Kell! Szerencsések azok a nebulók, akiket ilyen felfogású tanítók terelgetnek. Kisebbségben vannak. De kisebbségben az erő. Mert övék a módszer és övék a hit. A „kell” irányába. És már Sartre-nál vagyunk. Ő a II. világháború (előtti-között-utáni) véres-viharos időkben tudásvárat épített, metodológiáját „bemondta”, téziseivel beavatott a cselekvésbe. Innét, a szocialista táborból nézve, fölényesen elintézték (kivéve értő közvetítőket), azzal az ideológiai attitűddel, hogy ez „nálunk nem következhet be”. Ez csak „odakint” van, a kapitalizmusban (melyet fel kell számolni satöbbi...) Ma már világos, hatalmas tévedés volt. Sartre az *emberről* értekezett, aki a koraglobalizációban kiemelkedni, boldogulni akart, és – sok esetben – a vergődésig jutott. Politikai-ideológiai opozícióinkból adódóan akkor nem tanultunk ebből, azóta új konstrukciókba keveredtünk: politikai, gazdasági hálóban és jogok közt vergődünk. De nem ússzuk meg, csak Kant híres alapkérdései közül az elsőt: „Mi az ember?” kellene tisztázni, kinek-kinek külön,

meg úgy együtt. Mert közben az államkassza például üres, hazánk adóssága az egekig ér (több mint húszezermilliárd forint!). A modern jogrendszer előfeltevéseit a modern kor tényei (munkanélküliség, eladósodás, természeti katasztrófák) kikezdi, tragédiákhoz vezetnek. Intézkedni kell, változtatni a jogi szabályozáson. Az ellenérzéseket kelt. Patt, az emberiség zsákutcába került. Inkább: válaszúthoz érkezett, állítja Madarász. Válság van, terjed a hír és az érzés a világban. „A válság nem katasztrófa”, erősíti állítását Madarász Jacques Barzun véleményével az általunk középpontba állított tanulmányában.

Tehát „egyszerűen” *situáció* van, amelyben emberi döntéseket kell meghozni, kinek-kinek az életszerepe szerint, fent és lent, posztra, rangra való tekintet nélkül. Ehhez katarzis kell, a megrendülés szüli az emberi válaszokat, amikor „az állampolgár nem csak jogi és politikai fogalom”, mondja Kruzslicz Péter, uniós témákban kutató-tanító jogász. („L’Université Européenne d’Été 2011, Paris”, franciayelv honlap, 2011. július 18.) De hát mire való a kényes – vonzó vagy aduként használt – emberi jogok elve? Ennek deklarációját már készülése pillanatától, 1789 júliusától kezdve bíráló érte, ezt dolgozza fel Demeter M. Attila *Az „ember” állítólagos jogairól* című tanulmányában. (*Székelőföld*, 2011/2.) A társadalmi gyakorlatok mindennapjaiban pedig már történelmi visszaélésnek számít. Az elvek csócsálása helyett kerülünk közelebb az emberhez: mert féltő, hogy az emberi jogokról való folytonos vita hevében és következtében, elveszik az ember. Ha a humanizmus öröksége él bennünk (ami az európai identitás része), amíg „eleven az emberi méltóság, az emberi szabadság és a könyves műveltség szelleme” akkor még meghozhatók a jó döntések. De csak akkor. Ez a humanista Madarász summázata. A forradalom tehát már nem megoldás, legalábbis nem célravezető megoldás. (De mi lesz azokkal, akik nem olvasnak könyvet?) Miután úgy tűnik, az emberiség túlmént több határon, megfontolandó: kerüljük a kalandorságot. Ám kalandra fel! A kaland legáltalánosabb filozófiai meghatározását Nagy Géza bontja ki: „... a létezésbe, a természetbe (az önmagában-létezőbe) belevetett ember arra törekszik, hogy az életében felbukkanó „kiváltságos helyzeteket” „tökéletes pillanatokká” alakítsa, s ily módon adjon értelmet saját létének, érvényesítve a szellem (az önmagáért-létező) jogait és értékeit”. (Az egyedi egyetemes [Jean-Paul Sartre], Egy polgári filozófus-művész egyéni és társadalmi kalandjai a XX. században) Kaland vagy kalandorság, a mai „posztmodern” (ideológiai nézőpontból „neoliberális”) ember ebben a szabadsághálóban (saját szabadságának hálójában) küzd/küszködik az ontológiák tengerén.

A kutató irodalomtörténész a halottak hagyományait hozza elénk. Mint tanár, azzal a szándékkal teszi ezt, hogy feszültséget teremtve (jogos óhaj), mozgásba lendítsük saját perspektíváinkat (elvárható). Példái magasan alkalmasak erre, plasztikusan, szerkesztetten, szemléletesen, taníthatóan állítja elénk, osztálytermi

alkalmazásra készen. Alakjai, a nyomtatott formán, a könyvön kívül ábrázolhatók demonstrációs eszközök által, CD-re vihetők, internetes gyakorlatok készíthetők munkáikból. Azaz, ami a lényeg: feldolgozhatók. Ha nem lenne sértő (miért lenne?), azt mondanám, tanterv-, tananyag-tervezet is egyben ez a kötet. A háttérismeretek tárházával. (Egyetlen és hagyományosnak megmerevedett oktatási műfajba nem préselhető bele, gazdag, összetett műveltségterületről van szó, melynek kibontása „fűszerezett” didaktikát igényel.) A kutató professzor tanári metodikája transzformációs síkokon át lebontható osztálytermi laboratóriumban. Metodikája folytatást kíván! Folytatásért kiált! Kivált az elbizonytalanodó iskolákat látva, számukra éppenséggel gyúanyag és erő. Mert hát, ha akciózol: választásdöntés, amihez az elkötelezettség ad támpontot. És nem csak olaszosoknak! Én biz’ isten tanítanám magyar-, történelem-, kommunikáció-, filozófia-, osztályfőnöki satöbbi órákon. Tanárok, ez a kérdés, válasszatok! Nem vagyok olaszos. Et alors? A humanizmus nem tantárgyfüggő. Aki még nem mondott le a gondolkodásról, tudja, hogy a gondolkodás szent dolog, és nagy bátran „lépni” kell, mert itt „Az utolsó előtti pillanat”, amire Baudrillard figyelmeztet legújabb könyvével.

Madarász halhatatlanjai halottak. Halottakról vagy jót vagy semmit. Madarász nagyon jót mond róluk. Ám mégis legyen egy kis „halottforgató”, így a végére. Többféle temetkezés van, módszerében, kultúrájában. A temetésnek meg kell adni a módját, a halottnak a tisztességet. Az ismerősök, barátok (egy része) szeretne sírt, ahová sírkövet helyezhetnek el majd, ahol (esetleg) összejöhetnek emlékezni. Legyen egy kegyhely, ahol a halott emléke összetartja az élőket. És elrebegetjük, mivé lett a drága, szeretett ember, és mivé leszünk immár nélküle. A temetésről, többnyire a halott dönt még életében, ha teheti. Ehhez joga van, a döntést tiszteltben kell tartani. Azt is, ha a halott úgy végrendelkezett, hogy hamvai szórassanak szét mondjuk a Garda-tóban, a Szajnában vagy éppen a Dunában. Ó, de mivé lesz emléke, példája, mivé lesz a műve? Az emlékek a túlélőkhöz tapadnak (mállanak, nem mállanak), a (meg)emlékezés a túlélők dolga. A mű, ha volt, marad, lesz, ki gondozza? És gondozó kezekben-fejekben fölkél a halott, nem jár, de szárnyal.

Madarász is halhatatlanná akarna válni? Akar vagy se, művei által azzá lett – utókoros jelen időben. Úgy érzi, hogy „értéktörzőként, értékvédőként újra és újra meg kell szólalnia. Amíg szólhat. És amíg meghallgatják. Amíg írhat-publikálhat. És amíg elolvassák”. És amíg cselekvő etikára hangolva írnak róla, tesszük hozzá, ég és föld között, könyvvel és gondolkodva, meg-megállva.

(Hungarovox Kiadó, Bp., 2011.)

Oláh András

Ami a hegy mögött rejlik

Sz. Tóth Gyula: Tanári notesz – 5. Manó a hegy mögött

A hegy mögött ezerféle dolog rejtőzhet. Jó is, rossz is. S ha jól körbenézünk, azt tapasztaljuk, hogy körülöttünk mindenhol hegyek magasodnak. Hegyek, amik elválasztanak. Mert hegy lehet bármi, ami el- vagy kitakarja a látóhatárt. De minden korlát, minden magasság leküzdhető. S ha valóban kíváncsiak vagyunk, mi van mögötte, nosza, másszuk meg, pillantsunk mögé. Ezt teszi a szerző is immár évek óta. Kíváncsiságát, éhségét csillapítva jön-megy, szemlélődik, kutat, kontaktust keres, kapcsolatot teremt, beszélget, levelezik, és rengeteget olvas. És közben nemcsak belát a hegy mögé, hanem otthonává teszi azt.

Sz. Tóth Gyula mindenhol az értéket, az embert és az emberit kutatja. Életelemevé váltak a „teremtő találkozások”. Így nem csoda, hogy nemegyszer jó szándékú manókra, mi több: barátokra bukkan egy-egy hegy mögött. Mint ahogy történt a tapolcai völgyben is, a valóságos Szent György-hegy túloldalán.

S bármerre járjon is a szerző, a notesz és a toll mindig kéznél van. Megfigyel, jegyzetel, dokumentál. Fontos és látszólag mellékes dolgokat. Mert ki mondhatja meg előre, hogy mi a fontos. Ami ma annak látszik, lehet, hogy holnap nélkülözhető lesz. Ám valami kicsinység, apró, jelentéktelen dolog holnap vagy évek múlva más értelmet nyerhet.

A kötet naplószerűen vezetett, dátumozott jegyzetek gyűjteménye, szociografikus hitelességű korrajz egy átlagpolgár, egy érdeklődő értelmiségi nézőpontjából, aki Heidegger nyomán azt tartja: „*legfontosabb létfeladatunk: tudni, mi történik velünk.*”

Minden, ami a noteszben le van írva, tulajdonképpen velünk történik. Vagy legalábbis körülöttünk. A szerző csak rányitja szemünket egy-egy villanás erejéig a mi sajátos világunkra.

A korábbi naplókából tudjuk, hogy a Széchenyi Fürdőben mindig akad valami odafigyelésre – de legalább glosszára – érdemes. Ezúttal ilyenek a fürdő újításai: az új beléptető rendszer (a karóra-kálvária és az abból fakadó – visszafojtott kuncogásra ingerlő – bosszúságok), mert ez nem vendégfogadásra készült, sokkal inkább biztonsági célokat szolgál. Az eredmény: lényegesen nehezebben lehet bejutni az uszodába, s az igénybe vett szolgáltatások sem úgy funkcionálnak, ahogy korábban.

A hétköznapi témái közül mosolyra ingerelnek a szájsebészeti beavatkozás poénjai, elgondolkodtatnak a háziorvos-választási rendszer kirajzolódó faramu-

ciságai, vagy Laci postás esete – aki a sört szereti ugyan (de nem szívbajos, és megmondja kerekén, ha adott esetben épp pálinkára szomjazik) – és a közreadott történeteken keresztül szépen kirajzolódnak a hazai szolgáltató ágazatok srégségei.

Ezeket egészítik ki az alkalmi kommunikációs problémák: a békés pihenés lehetőségének elorzása a szabadságot sajátosan értelmező szomszéd által, vagy a szolgáltatói önkény érvényesülése (pl. a televíziós csatornacsomagok önkényes változtatgatása révén).

És máris eljutottunk a médiauralom kérdéséhez: a világháló diktatúrájához, az internetes információközlés szemérmelenségeihez (lásd: LePetitJournal), továbbá a televízió és az írott sajtó által felvetett problémák köréhez. Kitűnően jellemzi Sz. Tóth viszonyulását ezekhez a témákhoz a „Micsoda tavasz!?” címet viselő bejegyzés: *„Családirtás Tényőn, gyilkosságok másfelé, több milliárdos csalások (szökésben lévő ex-futballista az egyik főgyanúsított). A csalásokban érintettek: állami cégek (BKV), nagy nemzetközi vegyes-magyar multicégek, (...) a honvédség is alaposan benne van. (...) Mit lehet itt tenni? Remélni alig... Holnap elvégzem a lemosó permetezést. Legalább a kert legyem fertőtleníve.”*

Többször foglalkozik a szerző az írástudók felelősségével és árulásával (pl. a Gimes-sztori – „mindegy, hogy mit mondasz neki, úgyis azt hallja, amit akar...”, vagy Heller Ágnes néhol botránnyos szereplése).

Nem kerülik el figyelmét az aktuális politikai témák sem. Például a szemérmelenségek BKV-s végkielégítések, Patyomkin-értékű szemfényvesztések (lásd: kulturális főváros), a „piszkos kezek” (Sartre nyomán) – mert korrupciós ügyekben már-már nagyhatalom vagyunk –, a nagy port felverő Zuschlag-per záróakkordja (*„Ami feltűnt, hogy a »megbántam«, a »bocsánat«, a »nagyon szégyellem magam«, meg efféle erkölcsi kifejezések nem kerültek elő a részéről.”*). Szóba kerül a 2010. évi választási kampány, és újra visszatérnek a 2006-os rendőri túlkapások utóöngéi is. De elemzést olvashatunk Trianonról vagy a „Tokaji” márkanév használatával kapcsolatos EU-s döntésről is.

Sajátos társadalmi kor- és lélekrajz bontakozik ki a szerző tolla nyomán: az új divat (feltolt napszemüveg, letolt – csípőcsontig érő – gatya) áll párhuzamban az omladozóban lévő társadalmi morállal (*„Olyanok is lopnak, akiknek van munkájuk, és nem mindenki lop, akinek nincs munkája.”*), miközben a társadalmat kutató (a problémákat feltáró) dokumentarista szociológia háttérbe szorul (*„kiszálltak a valóságból”*), helyette az ideológiákat gyártó, a globalizációt propagáló publikációk és elméletieskedő disputák kerültek előtérbe. *„Folyik a hagyományörzés, de nem folyik meleg víz a tusból”* – állapítja meg keserűen a szerző.

És persze megjelennek az intimszféra történései: az unokákkal töltött örömteli

pillanatok, a baráti – munkatársi – kapcsolatok alakulása (Egedy Gergely, Fűzfa Balázs, Kaiser László, Ködöböcz Gábor, Madarász Imre stb. visszatérő „vendégei” a notesznek), saját publikációinak sorsa – visszajelzések – vagy azok hiánya, továbbá a könyvheti és egyéb könyves programok. Ezekből az írásokból egyébként kitűnő jellemrajzokat is kapunk. S persze a szerzőt is mind jobban megismerjük (elég, ha csak a felgyülemlett könyvek és folyóiratok közötti szelektálásról szóló epizódra utalunk („*Mindent kézbe veszek, mindenbe beleolvasok. Ez lassítja a műveletet, az írott szó érdekel, ha poros is.*”)

S ha már itt tartunk, meg kell említenem, hogy olykor régi emlékek „leporolása”, felelevenítése is megtörténik – ilyen például a szerző szombathelyi kitoloncolásának története 1980-ból. (Az élet furcsasága, hogy az adott korszakban velem is hasonló történt az említett térségben, Szentgotthárdon /nem értette a hatóság, mit keresek a városban, ha nincs személyes ismerősöm, és nem akarták elfogadni a válaszomat, miszerint azért jöttem, hogy megnézzem a várost, mert még sose jártam itt/).

Figyelemre méltó, izgalmas alkotás Sz. Tóth Gyula jegyzetgyűjteménye. „Fészbukozás” helyett „boldogító utazás”-ra hívja az olvasót, melynek nyomán bekukkanthatunk a magyar (és az európai) kultúra számtalan szegmensébe. Amolyan világpolgári attitűd ez, *de világpolgár csak az lehet, akinek van hazája* – állapítja meg Máraival szólva könyvének előszavában a szerző. Olvasmányos, élvezetes stílusú könyv. Ironikus hangvétele pedig alkalmassá teszi a felmutatott témák iránti érdeklődés felkeltésére.

(Hungarovox Kiadó – 2011.)

Ködöböcz Gábor

„Szelíden halni lenne jó”

S. Csoma János: *Lélekkikötő*

S. Csoma János mintegy másfél száz verset számláló kötetében a spirituális realizmus sajátos optikája teremti meg a magánmitológia tér- és időbeli kereteit, a lírai történésfolyamatokat a külső és belső tajakon tett lélek-utazások szervezik koherens egésszé. A *Lélekkikötő* című versuniverzumban elmerülve olybá tűnik, mintha az S. Csoma-féle belső utak könyvének élettényekkel, rejtelmekkel és imaginárius világokkal teljes misztériumába kapnánk bebocsáttatást. Minthogy a versbeli beszélő esztétikáját alapvetően az evangéliumi szemlélet (ha úgy tesszük: az alázat misztikája) határozza meg, a kötet darabjaiban túlnyomórészt Isten és az ember párbeszéde zajlik. Az egzisztencia és a transzcendencia kölcsönös feltételezettségére és állandó érintkezésére épülő szövegterekben álom, emlék és képzelet empíriával való ötvözése s mindezek oszcilláló szintézise hoz létre egy olyan élményszerűen egyedi világképet, amely komplex érzékenységformák révén a kozmikus pillantás többletével avat be a létezés titkaiba.

Hogy mit gondol a költő a vékonyka földi jelenlét emberi vonatkozásairól s a vendég-léttől elválaszthatatlan isteni kegyelemről, arról egyik ars poetica érvényű, nyelvi minimalizáltságában is példaértékű remeklése mindennél beszédesebben vall: „Hej, mitől voltunk/ olyan jók, hogy életet/ adott az Isten?// Sej, mitől leszünk/ olyan jók, hogy/ magához vissza-intsen?”. A kreatúratudat augustinusi, pascali és újkatolikus filozófiai tartalmakkal átítatott attitűdje számos más S. Csoma-vers szemantikai hálózatában is megfigyelhető. Olyan redukált tömörségű, a keresztényi gondolkodás gócpontjaira reveláló erővel rámutató művekre gondolva, mint például *Hat sor a feljebbvalóhoz*; *Kiált az ember*; *Eltemettem az Istent*; *Egy asszony*; *Látod-e*; *Ó, Istenem*; *Édes jó Istenem*; *Úristen, hogy szeretlek*; *Talpam alatt vörös vonal*; *Könyörgés*; *Exilium*; *Adj Uram Isten*. A felsorolt versek eszmei-erkölcsi mélyrétegét, valamint a lírai alany vágy- és célképzeteit érzékeltetve álljon itt két jellemző opus: „Születéshez erőt adjon/ levegőt az ordításhoz// Simogató gyöngéd kezét/ homlokra a beteg ágyhoz// Könnyű halált könnyű földet/ nehéz szívvel elmenőnek.” (*Hat sor a feljebb-valóhoz*); „Adj Uram Isten/ búcsúra szót/ ha el kell hagynunk/ ezt a hajót/ csónakosunknak/ méltó juszt/ nyelvünk alól/ az obulust.” (*Adj Uram Isten*).

A fentiekből is jól látható, hogy S. Csoma János antropologizáló létköltészetet művel, melyben a születéstől az elmúlásig terjedő idő passiójárásaként felfogott utazásként, az életen át tartó kereszthordozás pedig az örök haza esélyét kínáló

krisztusi példakövetésként jelenik meg. A riadalom és a reménység által motivált kényszerű földi vándorlás stációit a lírai alany az ő művészi-emberi alkatát leginkább jellemző szeretet és megértés jegyében szemléli. Az evangéliumi magatartáson alapuló univerzális lírai részvét a mostanra égi baráttá vált egykori pályatársak életpéldájával is megerősítést nyer. Nagy Gáspár, Bella István, Pintér Lajos, Berda József direkt és mások (József Attila, Pilinszky János, Nagy László, Kormos István, Baka István) indirekt megidézésével emberlétünk alaphelyzete és alapmotivált-sága metafizikai távlatban is igazolást nyer oly módon, hogy az idetartozó versek (*Üzenet; Innen, jövőbe; Megboldogult Bella Pistának; „aki ivott az ég vizéből”; Küldemény; Emlékező sorok*) a földi jelenlétre figyelmező mementóként tudatosítják a vendéglét transzcendencia általi meghatározottságát, illetve az evilági történetek metafizikai távlatból fölsejlt mélyebb és pontosabb értelmét. Az idéző-szólító versek közül a költői értékvilágot metaforikájában és szimbolikájában is hűen tükröző művet idézem: „Az ég vizéből inni kellett/ Bella Istvánnak halni kellett/ örökül öröklését kapja/ akinek elesett az apja/ akinek anyja eleven szülő/ magzata úgy hull földre mint a kő/ az ég vizéből inni kellett/ álomra dőlni apa mellett/ Bella Istvánnak halni kellett/ álomra dőlni/ álomba múlni/ az ismeretlent/ megtanulni” („*aki ivott az ég vizéből*”).

Az Istennel folytatott hol fesztelenebb, hol fegyelmezettebb párbeszéd az élet-halál tematikájú verseknek is sajátja. A külön versvonalatot képező művekben az alkotói pozíciót a végső kérdésekre koncentráló, illúziótlanul bátor szembenézés, a Fennvalóra félelem és fondorkodás nélkül tekintő, méltóságot sugárzó magatartás határozza meg. Az azonos élmény- és gondolatkörben fogant költeményekben születés és elmúlás, élet és halál bináris oppozíciója emberlétünk talányos-tragikus misztériumát egyetemes összefüggésekben, kozmikus távlatokban mutatja föl. Az életben a lenni vagy nem lenni, az egzisztálni vagy exitálni hamleti dilemmája, az elmúlásban pedig a szép és a jó halál örök emberi ideája foglalkoztatja a szerzőt. S. Csoma János világában az élni akarás és a haláltudat nem egymást kizáró minőségek, hiszen a *Lélekkikötő* intencionáltsága szerint aki nem akar meghalni, az élni sem akart igazán. Magyarán: szépen és emberként kell élni ahhoz, hogy szépen és emberként tudjunk meghalni. Atmoszférikusan is jelentéssel, finom nyelvi strukturáltságú, összetett szemantikájú versek sokasága (*Köztesen; Készülő számvetés; Lét-nem lét?; Mint puskavégre kapott vad; Felcsap; Fekve maradt; Carpe Diem; Szelíden halni lenne jó; Lehajtani fejét; Ha el tudom viselni*) bizonyítja, hogy a lírai alany számára a halál nem botrány és nem abszurditás, hanem az életünknek végső értelmet adó, a létünket új dimenziók felé megnyitó szakralitás.

A koncepciójában és kompozíciójában is jól átgondolt, létfilozófiai szempontból is roppant tanulságos kötet hol játékosan ironikus, hol komoran elégikus hangvételben recitálja felénk az egyik legfontosabb üzenetet: a haláltól félni, főként

pedig rettegni oktalan és hiábavaló, hiszen amikor innen eltávozzunk, nem történik egyéb, mint hogy Isten egyik kezéből áttesz bennünket a másik kezébe. Akár élünk, akár halunk, Isten kezében vagyunk, és ott vagyunk a legjobb helyen. Versei tanúsága szerint S. Csoma János jól tudja ezt, s minden törekvése arra irányul, hogy az élet természetes részének láttassa a halált. A versbeli üzenetekkel azonosulva, eredendő forrásainkhoz visszatalálva, a létezés technikánk, a beállítódásunk megváltoztatása révén a legfőbb rossztól, a félelemtől szabadulhatunk meg. Jóllehet nem a félelem és „nem a kishitőség lelkét adta nekünk az Úr”, mégis a lehető legnagyobb kegyelem, ha a félelem démona helyett a szeretet ereje lakozik a szívünkben.

A *Lélekkikötő* költőül, emberül és magyarul imponálóan tudó szerzője – azáltal is, hogy látni, érezni, gondolkodni, egyszóval élni tanítja az olvasót – igen sokat segíthet abban, hogy félelem nélkül, a szeretet által szabadon élhessünk. Ha jól megértettük a leckét, a költő S. Csoma Jánossal együtt mi, olvasók is föltehetjük a kérdést: halál, hol a te hatalmad, hol találsz rajtunk fogást...? A kötet egyik emblemikus darabja, a költő legeszeményibb vágy- és célképzeteit artisztikus szépséggel kifejező *Szelíden halni lenne jó a Lélekkikötő* poétikai és világmépi vívmányait is méltóképpen reprezentálja: „Szelíden halni lenne jó/ Oly megadóan mint a lét/ Lépi át önnön peremét/ Jó volna halni boldogan/ Nem a születés nehezét/ Érezni de a gyönyörét.// Nem ütne hangosan az óra/ Csak a holtpontra átbotolna/ A pillanat a végtelenbe/ S úgy tovább/ Add meg Urunk egy szép halállal/ Az újrakezdés mámorát.”

„Semmilyen szél sem kedvez annak, aki nem tudja, hogy melyik kikötőbe tart” – mondja az ókori bölcselő, Seneca. „Nyugtalan a mi lelkünk, Uram, amíg meg nem nyugszik Tebenned” – írja Szent Ágoston. Földi vándorlásunk, otthonkeresésünk közben nemegyszer olybá tűnik, mintha emberi kapcsolatainkban (a szerelemben, barátságban, házasságban), a Múzsák bűvöletében (egy-egy verskötetben, zeneműben, színházban, kiállítóteremben) megtaláltuk volna azt, amit keresünk. A szívünk mélyén rejlő titkos tudásként persze mindig sejtjük, hogy – akár Istennel, akár Isten nélkül – az örök hazába, a Mennyei Atya házába igyekszünk. A lélekdonorként is számon tartott költő – jelen esetben S. Csoma János – akarva-akaratlanul mindig a végső, szeretetteljes békét és nyugalmat adó *lélekkikötő* felé jelzi az utat.

(*Sodalitas, Bécs, 2011.*)

Kaló Béla

Tengercsillagos ég közepén

Christine Busta: Hózsoltár – Erdélyi Z. János fordításai

Christine Busta a közfelfogás és az irodalmi lexikonok szerint katolikus költő. Vigyázni kell a definíciókkal, főleg olyan terepen, ahol nagyon könnyen megbicsaklik a meghatározás. Misztikus-transzcendens elemek fölfedezhető verseiben (s ezek jócskán vegyülnek antik és zsidókeresztény szimbólumokkal), de költészetében mindvégig a racionális és az agnosztikus szimbiózist véli fölfedezni a figyelmes olvasó. Panteizmussal átítatott lírája egy humánus embereszmény jegyében fogant, a költőnőt (arcképe alapján is) nyugodt, fegyelmezett, dogmák nélküli valóságossággal átítatott alkotónak képzelhetjük.

Erdélyi Z. János kedvelt fordítói helyszínein járunk, az újabb német és osztrák versirodalmak nyomában. Rilke, Trakl, Lasker-Schüler, Georg Heym után egy válogatott, a teljes Busta-életművet reprezentáló kötetet tett a közelmúltban a lírát még kedvelő közönség asztalára. A *Hózsoltár* című Busta-gyűjteményt a Napkút Kiadó gondozta, borítóján a veleméri Szentháromság-templom (Olasz Ferenc fotója) havas-pasztelles képe, auraként, mintegy előrevetítve az olvasandók hangulatát.

Busta korai verseit a természetközelség élménye fonja át, ekkor még rímes formákban ír, a hatvanas-hetvenes években (ötven és hatvanéves formán) gondolatísága kiteljesedik, szikárabb-koncentráltabb lesz a vers. Korántsem gondoljunk valamiféle filozófiapótléokra (helytelen lenne a bölcseletet verstermésben elhorgonyozni), de nem helyes teljesen objektív líráról se beszélni, hiszen a lírikus drámai prezenciája ott érezhető minden lüktető sorában:

Mindahányszor,
 ha a tűzeső eleredt,
 egyedül feküdtem
 eltemetve a csillag alatt.
 Tudom, folyékony érced milyen ízű,
 a hamuval teli tenger-lúg,
 a bőröm csupa só-var.
 (Te Deum)

Versei bipolárisak olyan értelemben, hogy teljesség és a hiány között lavíroznak, olykor aszketikus puritánsággal, máskor érezzük a magyar 20. század végi mitizáló költészetre hajazó patetikusság rokonvonzalmát, melyet hit és tagadás, a „hiány” keresése jellemez.

A redukált szó olykor-olykor Pilinszkyt is eszünkbe juttathatja, hátrahagyott verseiben már érezhetjük a szó lélegzetét (ez utolsó verskötetének a címe, amely több évvel a költőnő halála után jelent meg):

Éjjel begyűjtöttem a varjú-ágakat,
egy szív némaságú tavasszal teli csokrot.
Kinek adhatom át?

(Varjú-ágakkal)

Busta egész költészete tulajdonképpen arról szól, hogy az ember miközben egész életében a tökéletesnek tűnő boldogságot keresi, erkölcsi öntudata nem elégszik meg az időlegessel, melyben nem találja meg a tökéletesnek ható igazságot. Mindazonáltal ha az ember saját vágyainak és törekvéseinek betetőzéseként érti az eszkatológiát, akkor ez nem ad megfelelő és elégséges alapot a végső dolgok megértéséhez.

A Teremtő egyesíti és feloldja az ellentéteket – ahogyan N. Cusanus német filozófus vallotta. A költőnő ars poeticáját talán legteljesebben foglalja össze a *Minden múlandóság közepette* néhány sora:

Fontosnak lenni egyszer,
valakinek, ki maga is oly fontos
volt valakinek, hogy méltán hihette,
lényegtelen volt minden azelőtt,
s nem lehet semmi eztán fontosabb,
mint most ez egyszer-
ez megmarad és teljes léletté lesz.

Még ha rég feledni véljük is.

A kötet talán legjobb verse, de mindenképpen legkitűnőbb fordítása az *Egy másik vinétából* című opus, mely mitikus-mesés-szimbolikus-filozofikus összegzése ennek a közel négy évtizedre rúgó lírai alkotókorszaknak. Ahol a lírikus „tengericsillagos ég közepén” lakik, s ott tanulja mindazon halak nyelvét, „kik táncos-fürgén végzik az élet/s a halál számára áldozati rítusaik.”

Christine Busta életműve is csak arról szól, mint minden nagy költészet évezredek óta: erkölcsi értékekkel kell kitöltenünk a születés és halál közötti kisebb-nagyobb időt, s ehhez segítséget legfeljebb a Gondviselés, s mi magunk adhatunk. Erdélyi Z. János tehetséges és kreatív cicerone ehhez a kalandhoz.

(*Napkút Kiadó 2011.*)

Galgóczy Zsuzsa

Albert Zsuzsa: Éghetetlen, mint a fönix

– Beszélgetés a századforduló jeles alkotóival

„Sárospatak, Debrecen, Pécs, Budapest, Magyaróvár, a Vajdaság és Bécs jelentik térben és időben azoknak a történekek a tizenhatodik századtól máig terjedő horizontját, amelyben Tizenegy jeles művész, író, festő, folklorista vezet be családi legendáiba, s vall munkásságáról, ősei történetének a „magyar időbe” szivárgó hajszálereiről, családja kötődéseiről Albert Zsuzsa *Éghetetlen, mint a phoenix* című, az idei könyvhétre a Hét krajcár Kiadó által megjelentetett kötetben, s aki átlapozza és elolvassa az izgalmas vallomásokat, úgy érzi, mintha mesélő és kérdező között harmadikként saját maga lenne jelen a műtermi festőállványnál, az öreg, sokat látott bútorok között, az egykori debreceni szőlődombokon vagy éppen a sárospataki kollégium folyosóján.

S hogy ki ez a tizenegy vallomástévő?

Erdélyi Zsuzsanna, Kossuth-díjas folklorista, az archaikus népi imádságok Kárpát-medencei gyűjtője, a népi vallásosság esztergomi múzeumának megalapítója, Lajtha László tanítványa, és testvére, Erdélyi Ilona, irodalomtörténész a Pázmány Péter Katolikus Egyetem irodalomtanára. Mindketten saját pályájuk mellett nagyapjukról, Erdélyi Jánosról emlékeznek. Arról a hatalmas szellemi-lelki hagyaték-ról, amely teljességét tekintve csak Arany Jánoséhoz mérhető, s amelyet nagyapjuk, a „pórfiúból” lett ügyvéd, akadémiai kutató és költő, Petőfi előfutára hagyott a családra és az utókorra. Erdélyi János első, elhalt felesége – Vachot Kornélia révén kapcsolatba került a zempléni, szatmári középnemességgel. Sárospatakon a társadalom megújításáért gyűjtötte a népdalokat, és a magyar azonosságtudat erősítése érdekében létrehozta a „Sárospataki Füzetek”-et, amelyben filozófiai, oktatásügyi rovat, valamint a református iskolákkal kapcsolatos írások, iskolaszéki értekezleteken elhangzottak kaptak helyet. S hogy milyen lelkes híve volt a népi kultúrának, arra a Kisfaludy Társaság Székfoglalóján 1842 novemberében elhangzott beszéde is bizonyíték: „...az idő anyagi szellemet öltött, s eltiprással fenyegeti a hagyományokat; azért annál éberebbnek kell lenni azoknak, kiknek Isten adván beléjük lelkéből való lelket, a népek szívének éltetőiként küldött a világra, hogy megőrizzek, mit a nép eddig megőrze, a tiszta és igaz nyelvet, s annak emlékeit.” Ezt az örökséget vállalták leányunokái: „Bár a pogány gyökereket az egyház az évszázadok során igyekezett kigyomlálni, a népi líra és a záradékkal rendelkező „archaikus imádság” (Mária-siralom, Mária-álom) annyiban megegyezik, hogy mindkettő természeti képpel kezdődik, vagy abban teljeseedik ki” – avat be

kutatásaiba Erdélyi Zsuzsanna, akinek gyűjtései során tett látogatásai szívet melegengető találkozások az elrögzült világban támasz nélkül, magukra maradt idős emberekkel. Erdélyi Zsuzsannától a munkát magyar területen főként Lovász Irén, Harangozó Imre és néhány lelkes egyetemi diák vette át, és viszi tovább.

„*Ma is vallom, hogy a legjelentősebb személyiségfejlesztő tényezők közé tartozik az irodalom.*” Olvashatjuk a *Pataki péntek esték* című, Harsányi István, a magyar tehetségkutatás és tehetséggondozás múlt század elején született megalapítójának kilencvenedik születésnapján, négy évvel a halála előtt készített beszélgetésben. Harsányi István ősei révén erős szálakkal kötődött Sárospatakhoz, nagyapja, édesapja teológiatanárként tanított a kollégiumban. Későbbi feleségével, a másik pataki – szőlőműveléssel foglalkozó birtokos család leszármazottjával, Rick Lenkével is gyermekként, a debreceni szőlődombok „szőlőkarói között” ismerkedtek meg – meséli, - és ugyanilyen meghatározó élményt jelentett számára a sárospataki elemi iskola, majd a református gimnázium, illetve az ott magába szívott irodalom. Még diákként megalapította az *Erdélyi János Önképzőkört*, amely már kezdetől fontos helyet foglalt el Sárospatak szellemi életében. Később Budapestről az Eötvös Kollégiumból visszatérve – ahol Horváth János professzor körüli csoportosulás tagjaként megismerkedett Szabó Dezsővel, Kodály Zoltánnal, Pais Dezsővel és Keresztúry Dezsővel – az általa alapított pénteki irodalmi-zenei esteken találkozhattak a helybeliek Képes Gézával, Bertók Jánossal, Török Erzsivel és Móricz Zsigmonddal. Az államosításig tanított a gimnáziumban magyart és latint, de amikor '48-ban – kikötötték számára, hogy akkor maradhat, ha elvégzi a teológiát, nem akarván „teológiául tanulni”, visszament Pestre, ahol Keresztúry Dezső, Illyés Gyula és Németh László segítségével egy évig a Népművelési Intézet igazgatója volt, majd '49-től húsz éven át a Gyermeklélektani és Pszichológiai Intézetben – ahol gyakran összefutott Illyés Gyuláné Kozmutza Flórával is – a tehetséggondozás és az olvasáslélektan mellett házasságpszichológiával foglalkozott. Bár atyai jó barátságban volt a tőle majd húsz évvel idősebb Karácsony Sándorral, akinek nevelési elképzeléseit tisztelte, mégsem tartozott a „Sandriánusok” közé – emlékezik az Eötvös kollégiumban eltöltött évekről Harsányi István, aki magát inkább pszichopedagógusnak tartja, mint pszichológusnak.

„*Nem kenyéren és szalonnán, / de vadhúson és vadalmán / éltek azok a magyarok, / kiknek én a magva vagyok...*” „...*sík mezőkön nyargalásztak / csontig asztak, bőrig áztak...*” „...*Nyughatatlan még a vén is / éghetetlen, mint a phoenix, / szúrhatatlan, vágthatatlan, / százszor éled száz alakban. – / Éjjelente hajnalonta / ők szegődnek a nyomomba / minden úton elkísérnek / bárhogy fussak, utolérnek; / nem engednek ki a körből, / ők néznek rám a tükörből / ők mozdulnak inaimban, / s rajtaműtnek – fiaimban.*” Szól Mészöly Dezső emlékezése az ősökre *Éghetetlen, mint a phoenix* című versében.

„Nevetséges pöffeszkedésnek, utálatos tolakodásnak tartok minden származás-kutatást, ha társadalmi előnyökért történik, de ha emlékeimmel hozzájárulhatok a közös múlt feltárásához, abban talán nincs semmi kivetendő.” Vallja emlékezéseinek versidézetekkel tűzdelt huszonnégy oldalának egyikén, miközben megtudhatjuk, hogy a hitújításkor a református táborhoz csatlakozó Mészöly család még a „ritka kemény veszprémi püspökkel is szembeszállt, aki oly elszántan és módszeresen sorvasztotta volna el a kálvinista gyülekezeteket.” Ennek a harcra termett családnak egy titokzatos, Petőfi Sándor kezének érintését magán viselő pecsétgyűrű is a birtokában van, még abból az időből, amikor Mészöly Farkas ezredes kapitány átállt az osztrák seregből a magyarokhoz, és Vécsey Károly hadtestébe igazolt. Mészöly Dezső édesapja, Mészöly Gedeon, aki az irodalom mellett nyelvészként finnugor–magyar összehasonlító nyelvészzel foglalkozott, és Szegeden József Attilát is tanította. Gyakran az iskola falain kívüli séták közben adta át tudását az ifjú költőnek, s szinte apjaként szállt szembe az egyetem vezetőségével, amikor a költőt el akarták bocsátani.

És milyen érdekes, hogyan száll szájról szájra, és milyen láthatatlan szálakon szövődik egybe egy-egy gondolati-érzelmi motívum: „Fiókomban őrzöm apám gyerekkori verseit, amelyek között van egy József Attila *Flóra csináljunk gyereket!* című versére rímelő két sor: „*Fürge diákgyererek csúszkálnak a jég sima tükcrén, S mintha cigánykerekeket vetnének, buknak el ottan*” – idézi a játékos rímeket Mészöly Dezső. Valószínűleg beavathatta édesapám ezekbe a gyerekkori verseibe József Attilát – magyarázza a feltűnő hasonlóságot a két vers hasonlatai és rímelése között. Mert Mészöly Gedeon negyvenöt éves volt, amikor József Attila húsz, s az ifjú költő apát látva tanárában ilyen korkülönbség ellenére ajánlotta neki *Nem én kiáltok* című, szintén a családi ereklyék között szereplő verseskötetét az alábbi gondolatokkal: „Mészöly Gedeonnak, túl a tanítványi tiszteleten, sok szeretettel, hogy rokon módjára keressen szép, örökös tartományaimban.”

S hogy ki volt az a Szász Károly, aki Arany János tisztelőjeként a Nagykőrösi Református Líceumban a költő kedvéért vállalta az irodalom helyett a matematikatanítást? Nem más, mint Varga Domokos író dédapja. Szász Károly műfordítóként tette át magyarrá a világirodalom nagy eposzait, majd Duna-melléki református püspökként irányította Károli Gáspár bibliafordításának akkori idők szerinti átdolgozását. S az írói hajlam tovább örökítődött a nagyapában; az 1929-ben elhalt Vargha Gyulában, aki a KSH vezetője, majd egy időben Kassa országgyűlési képviselője és Tisza István kormányának államtitkára volt. Öregkorában már csak a költészetnek élt, Kosztolányi, Schöpflin Aladár, Komlós Aladár tartotta sokra művészetét – meséli az unoka. De Varga Domokos édesapjáról, Vargha Tamás kunszentmiklósi református lelkész-tanárról nem sokat tudunk meg. Pontosabban annyit, hogy a fiak kamaszodván, „ahogy nyílt ki a csipájuk”, az apa és a nagy-

apa konzervatív szemléletével szembeszállva Ady „új szelek új dalaival” akartak változtatni a világon, amit édesapjuk szomorúan, de beletörődve vett tudomásul.

S miközben Albert Zsuzsa vonata Kunszentmiklósról továbbrobog, zakatol velünk Kiss Tamás költőhöz, képzeletben az „Alföld tengersík vidékén” már bontakozik előttünk Nyilas Misi és a „Pillangó”, Csokonai és Fazekas városa. Debrecen, amelynek jellege az idők folyamán halványult, nagy belső gyümölcsösei eltűntek, kertségeit – s benne a híres Sesta kertet is szép lassan beépítették.

Lépdelünk a kollégium kongó folyosóján Kölcsey, Kazinczy, Ady domborműve alatt, s hogy mennyire nem akart lemaradni a felvilágosodás kori magyar értelmiség a Nyugattól, arra az interjúalany a négy évszázad Európáját magában rejtő debreceni könyvtárat hozza fel példának, amelynek könyvespolcait – a nyugati kultúra tiltott volta és elzártsága miatt – részben vándordiakok a ládájuk mélyén vagy a tógájuk alatt titokban hazalopott kötetekkel töltötték meg. A beszélgetés közben megelevenedik Móricz kedvenc helye, a „szalonna szagú cívis város”, amely ugyan nem értette meg Csokonait és Fazekast, mégis már főiskolája volt, ahová a töröktől megszállt területek szegény diákjai tanulni jártak, s ahová a Habsburgok elől menekítették a kultúrát. A Csokonai Társaság tagjaiként emlegetett Oláh Gábor és Gulyás Pál városa, Debrecen, amelyben Németh László megalapította a *Választ*, s ahol Kiss Tamás, az öt népi írók tömörítő Ady Társaság tagjaként 1935-ben, huszonévesen létrehozta Jékely, Takáts Gyula, Weöres Sándor támogatásával a *Tiszántúli Figyelő* című kis, havi folyóiratot. *„Nagyon örültek ennek a folyóiratnak, akkor Weöres már Baumgarten-díjas költő volt, s ő volt a leginkább rajta, hogy ez a nemzedéki folyóirat megmaradjon – meséli a fiatalon életre hívott lap történetét Kiss Tamás. Sajnos pénz, kellő anyagi segítség híján kifulladt szegény, hiszen a lap tulajdonképpen a kereskedők, iparosok hirdetéséből tartotta fenn magát.”* És Szerb Antallal, Radnóttal Tolnai Gáborral történt pesti találkozásáról is hallhattunk, amikor egy Budakeszi úti kiskocsmában ülve beszélgettek együtt a világ folyásáról.

„Ha arcom figyelem, / már azt lesem csak, melyik rokonom, őszám / néz vissza rám kuncogva, ismerősön incselkedve velem. // Anyám volt így egyszer, / egy moziban nagy tükör iránt lépve, / szemben öreg nénjét közeledni vélte, // s rá is szólt - „ni, Eszter!” / ... /Elmentek szelíden, védekezően befordultak a falnak, /de titkon élni, örülni akarnak/arcom redőiben.” (Örökhagyók)

„Nagyapám szegény gyerek volt, árva gyerek volt, természetes, hogy a Teológiát is elvégezte annak rendje-módja szerint, teológus társa volt a Szabó Magda nagyapja, akivel nagyon jó barátságban voltak. Ő alapította a debreceni kórházat, aztán a tüdőszanatórium létrehozását ő kezdeményezte és kamarazenei társaság jött össze minden héten a házában, annyira, hogy még azokat a hangszereket is beszerezte, amelyeken játszani kellett. Anyai nagyapám egy Szatmár megyei közép-nemesi földbirtokos csa-

ládból származott, Szilágyi István volt a magyar tanára, akinek a nevét Arany János életrajzából olyan jól ismerhetjük...” – majd tanáraitól, a kollégium légköréről, későbbi pályatársairól emlékezik a tavaly, kilencvenévesen elhunyt Újfalussy József zenetudós, egykori debreceni diák, Eötvös-kollégista, a Zeneakadémia hajdani rektora.

És persze bekukkanthatunk a világhírű magyar régész-történész és képzőművész professzor, László Gyula otthonába, ahol; „könyv, kép szobor, kézirat, rendetlenség fogad, s ahol nem lehet rendet csinálni.” Képviseletet van minden földrész, az ausztráliai bumeráng, az európai óntányér, a bekeretezett régi címeres zászló által, amely mellett ott fekszik agyagalapra égetett zománcon Krisztus, négyes osztású glóriával. Földtől a mennyezetig érő könyvespolcok tele világnyelveken írott, pályatársaktól kapott szakkönyvekkel, s van Gombos-féle négykötetes magyar forrásgyűjtemény, „Györffy Gyurka” által szerkesztett honfoglalás kori gyűjtemény, Erdély története, a Magyar Történet első két kötete, Bod Péter Magyar Athenása, – ó, mennyit olvasgatom – mondja – és Bibliai lexikona – majd kicsit odébb Veres Péter, Ady Endre, Szabó Dezső, Berda József. És hallhatunk történeteket Sinka Istvánról, Szabó Dezsőről, Szabó Lőrincről és Áprily Lajosról, Veres Péterről, Illyés Gyuláról, Jankovich Ferencről és Kassák Lajosról. „Igazán boldog vagyok, hogy magyar nyelven élhetek” – vall a nyelvről, író-költő barátairól László Gyula.

S hogy hogyan születik a mű, arra érdekes történetet hallhatunk a professzor József Attila *Mama* című verselemzése kapcsán. Szabó Lőrinc egyszer elhívott magához, és legalább öt óra hosszát beszélgettünk.

Én akkor írtam egy dolgozatot József Attila *Mamájáról*, amiben megkíséreltem különböző szemüveget magam elé rakva figyelni a verset. Tehát a szavak keménysége, tapintása, melegsége, hosszúsága mind-mind külön szemüveg. Ezt én grafikonokban fölrajzoltam, és hallatlanul izgalmasan kijött belőle egy csavarmenet, egy örvény vonal, amelyik fölfelé visz egy hegyre, s végül a hegy tetején egyszerre mindent átnéz. Csodálatos beszélgetésünk volt a versről, miközben Szabó Lőrinc elkezdett gondolkodni – emlékszik a professzor – és azt mondta, van neki is egy verse, ami gömb formájú.

És hasonlóan személyes és izgalmas történetet olvashatunk a Tornai Józseffel, Illés Árpáddal és Fekete Gyulával készített beszélgetésekben is.

„*Én örömmel és szeretettel készültem a beszélgetésekre, ahogy partnereim is. Meg akartuk örökíteni ezeket a dolgokat, mert jót akartunk cselekedni, használni és az életet szebbé formálni*” – olvashatjuk Albert Zsuzsa kötetének hátlapján megfogalmazott ajánlásában.

(*Hét Krajcár Kiadó, 2011.*)

Farkas Gábor

„Aki retteg, az nem szeret”

Iancu Laura: Szeretföld című regényéről

„Düledszik a fal, roskad az ember, hallgat az Isten...” (37. p.) – foglalja össze Iancu Laura első regényében (*Szeretföld*. Magyar Napló Kiadó, 2011.) a háború után magára találni, megújulni próbáló közösség templomépítése során állandóan összeroskadó fal kapcsán ebben a dogmatikus sűrűségű mondatban *Szeretföld* népének viszonyát az élethez, a Mindenhatóhoz. A regény címe sugallja az olvasónak, hogy nem egy egy főszereplős, lineáris cselekményszálon futó, hanem egy térség lakóinak, a moldvai magyarságnak adott időben társadalmi keresztmetszetét adó elbeszélést alkotott a szerző.

Iancu Laurát pályája kezdetén az irodalmi szakma úgy konstatálta, mint egy szűk etnikai környezet, a moldvai csángómagyarság kimagasló tehetségű költőjét. Azóta három verseskötetével és egyéb írásaival bizonyította, az összmagyar kortárs irodalom szempontjából is jelentős alkotóról van szó. Mindezt azzal érte el, hogy verseiben nem a hovatarozás, a szülőföld helyzetének tragikuma szolgálja a lírai keretet, hanem a személyes sors, az eukarisztia misztikuma határozza meg a versbeszédet. Első regényében mégis a szülőföld, Moldva teremti meg annak a metaforikus, sorsábrázoló szólamnak a színterét, melyben egy régió népének az útkeresését, gyötrelmeit, Istenhez és a környező világhoz való viszonyát olvashatjuk ki.

A történet közvetlenül a háború végével kezdődik, és hamar bebizonyosodik, hogy a fegyveres összetűzés a lelkekben dúló háborúnak adja át a helyet, melyből következik: a békéhez nem elegendő a fegyverek letétele. Mély sebeket, veszteségeket okozott a háború a kis közösség lakóinak, és hitük, szokásaik, félelmeik csak növelik a kiszolgáltatottság érzését. Kiszolgáltatottság ez az időjárással, a termés mértékével, az élet múlásával, végső soron a Mindenhatóval szemben, amely Isten szeretete helyett Istentől való félelmet szül: „Való igaz, az emberek rettentően féltek Istentől. (...) és aki retteg, az nem szeret...” (51. p.) – jegyzi meg keserűen Furulyás Ádám, a falu kántora. Egy ilyen léleksorvasztó időszakban az emberek könnyebben adják fel, fordulnak egymás ellen, vagy hajlamosabbak hallgatni a babonára. Ezért taszítják ki Magdolnát, akit az orosz katona megerőszkolt a háború idején, ezért fordul Éber Lázár halottlátóhoz annak reményében, hogy „hírt” hall elhunyt gyermekei felől, vagy ezért juthat arra a „szakmai” következtetésre Józsa Péter, az építőmester, hogy: „Annak az asszonynak, aki ma elsőként lép a templom földjére, az árnyékát lemérem egy nádszállal, és a nádat a templom északi falába építem, attól

majd megmarad a fal!” (138. p.). Mindez a félelem leküzdésére jó, hiszen elhisszük, hogy Magdolna kitaszításától, a halottlító mondataitól, a falba épített nádszáltól, az önsanyargató böjttől megnyugszik a lelkünk, megszűnik a rettegés.

A regény társadalmi keresztmetszete egyben néprajzi metszet is. A moldvai magyarság hiedelemvilágában jártas szerző olyan népszokásokat ír le a regényben, mely által a laikus olvasó is közelebb kerülhet e nép lelkületének, identitásának megértéséhez. Ilyen szokásokat Iancu Laura szabályszerűen fogalmaz meg, mint a közösség olyan íratlan törvényeit, melyek nélkül a falu élete elképzelhetetlen lenne (pl. „a portát sem idegennek, sem helybélinek nem szabad átlépnie mindaddig, míg a kapuban megállva nem kiabálja a gazda a nevét, és meg nem hallja a behívó szót” 40. p.). A néprajzi vonatkozású társadalmi metszet keretet ad az elbeszélésben arra, hogy a keresztény hit sajátos megélését is ábrázolja a regény. Ilyen módon a cselekmény szerves része egy rövid apokrif ismertetése a *Biblia Genéziséről*. A történet szerint az ördög maga is teremtett egy embert, de nem tudott belé lelket lehelni. „De minek is szégyenkezett volna tovább Isten előtt, minek bajlódott volna, mikor embert rablással is szerezhethet?” (68. p.) – fogalmazódik meg a nép által költött apokrif végén a bibliai törvény, mely szerint Isten a földi világot az ördögnek adta. De emellett metaforikus formában szerepel a történetben az ördög legyőzése is, mikor Magdolna anyósa, Luca és Éber Lázár közösen tapossa el az úton elébük kúszó kígyót (80. p.).

Lényegében a fő poétikai jelentése a regénynek a könyörület és a kegyetlenség együttélése, egymásra irányuló kölcsönhatása, kohéziós ereje a közösségben. Ezt a kohéziós erőt hivatott biztosítani a babona, az Istenfélelemre épülő szokásrend, és az, hogy „itt a földön ember s ember közt a leghalkabb, de legértékesebb kapocs: egymás életének a csendes helyeslése.”¹ A könyörület és a kegyetlenség ellentmondásos kettőssége leginkább Magdolna fiának, Péternek a történetében rajzolódik meg. Az erőszak által született és ezért keresztleletlen, kitaszított gyermeket a falu módos gazdája, Cikó Demi fogadja be könyörületből, de valójában szolgaként tartják, és Cikóné kegyetlenkedései közepette éli mindennapjait. Péter – aki sorsával és életkorával dacolva derekasan viseli a megpróbáltatásokat – személyében összpontosul a közösség félelmeinek és kiállásának minden szegmense. Sorsa tehát a falu elveszettségét és megmaradását egyszerre szimbolizálja. Ennek a jelképeségnek a legszembetűnőbb pillanata, amikor Péter a bujdosó katonával, Jeremiással beszélget:

- Csak egy almacsemét akarnék elültetni, azét ásom a gödröd! – válaszolt akkor a férfinak.
- Soká fog az kötni!

¹ IANCU Laura, Vallomások a csángó magyarságról. In: Moldvai Magyarság. 2006. augusztus

- A vándoroknak ültetem.
- Ki fogja megoltani?
- Meg van már ez oltva! Akinek meg nem fog ízleni a gyümölcse, bár megnyugodhat az árnyékába. Vagy bár járóbotot vág róla... – mondta Péter.
(157. p.)

Balladai sejtelmességével, szimbolizmusával, lírai hangnemével, néprajzi vonatkozásaival olyan első regényét alkotta meg Iancu Laura, mellyel nem távolodik el eddigi néprajzkutatói, költői meghatározottságától, mégis új perspektívába helyezi azt. A *Szeretföld*, amely poétikáját tekintve leginkább Mészöly Miklós *Saulus* című regényével rokon, úgy láttatja a moldvai magyar falu közösségének mindennapjait, hogy az „identitást egy a szülőföldről egyetemesebb, az emberiségre kiterjedő perspektívából szemléli, (és regény-poétikai eszközökkel ábrázolni képes) a létezés ellentmondásait és az emberi félelmet.”²

² FARKAS Gábor, Megérkezések. Iancu Laura költészete. In: Magyar Napló. 2010. július

Verók Attila

Mi van a „Gyöngyszemek” csillogása mögött?

Kiss Péter: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtártól a Líceumig. Gyöngyszemek Eger művelődéstörténetéből

Folytatva azt az írássorozatot, amelyben Eger helytörténetéhez kapcsolódó kiadványokat ismertettem az *Agria* korábbi számaiban (2009/2, 2009/4, 2011/1, 2011/2), most egy frissen megjelent, művelődéstörténeti témájú könyvet szeretnék alaposabb bemutatás tárgyává tenni. A könyv ugyanis igen érdekes színfoltját képezi a magyar könyvkiadásnak, és hozzá hasonló csak nagyon ritkán bukkan fel a hazai könyvpiacra. E kijelentés bizonyítására álljon itt az alábbi recenzió.

Az egy-egy település vagy régió helyi, kulturális értékeit reflektorfénybe állító, a hagyományörzés, illetve a népszerűsítés szándékával készített kiadványok fontosságáról és a kulturális örökség megőrzése szempontjából felbecsülhetetlen jelentőségéről már hosszan elgondolkoztam egy korábbi lapszámomban (*Egri helyi értékek a megfelelő helyi értéken?* *Agria* 2011/1, 204–208), így ennek átfogalmazott újramondásától most tartózkodom. Ezen a helyen csupán annyi kiegészítést szeretnék tenni a korábban elmondottakhoz, hogy a helyismereti irodalom készítőinek, azaz a helytörténeti kutatásokat végző, majd azok eredményeit a különféle médiumokban disszemináló kutatóknak a vállára igen nagy súly nehezedik. Az általuk fellelt és interpretált „leletek”-et (írott dokumentumokat, tárgyi emlékeket, hangfelvételeket, fényképeket stb.) ugyanis a nagyközönség kizárólag az ő elmondásuk alapján ismerheti meg és hiheti létezőnek, illetve valósnak. Ez a tény viszont kizár bármiféle mellébeszélést, kitalációt, bizonyíthatatlan megállapítást. Feltételezésekbe természetesen lehet bocsátkozni, de azokat megmásíthatatlan bizonyítékként kezelni tilos, hiszen ez tömeges félrevezetést eredményezhet. Ha az illető szerzőnek ilyen ambíciói vannak, inkább próbálja meg magát a fikciót minden mennyiségben elviselő szépirodalom területén, ahol a műfajok sokasága áll rendelkezésére saját elméleteinek, elképzeléseinek írásos formába öntésére. A szakirodalom, de még a tudományos-népszerűsítő irodalom sem tűri az ehhez hasonló kilengéseket. Vagy ha igen, akkor az „áltudományos” jelzővel illethetők az ebbe a kategóriába sorolható írások, filmek stb. Ez pedig egyúttal a szakmai oldal megbélyegző ítéletét is jelenti.

Még mielőtt bárki megijedne, hogy az előbb elmondottak apropóján egy „áltudományos” kiadványt szeretnék az alábbiakban bemutatni, kérem, ne tegye! Távoll álljon tőlem! Nyilvánvalóan nem véletlenül vettem papírra a fentebbi kijelentéseket, ám mondanivalójuk pontos értelmezése csak a későbbiekben válik helyén-

valóvá. Nézzünk meg inkább most azt, milyen egeri különlegességekről, „gyöngyszemek”-ről számol be Kiss Péter levéltáros könyve.

A közel kétszáz oldalas kiadvány legnagyobb részét a „magyar Athén” évszázadok óta meghatározó oktatási intézményének: a Líceumnak szenteli. Ennek során megtudjuk például, hogy az ország első orvosi iskolája Egerben nyílt meg 1769. november 25-én, de rövid működés után – a királyi támogatás elmaradása miatt – kényszerűségből 1775-ben bezárta kapuit (vö. 17. és 153–158. o.). Ez az intézmény olyan későbbi, híres európai orvosi iskolákkal állítható párhuzamba, mint a hallei, a bonni vagy a nagyszombati képzőhelyek. Ugyancsak a Líceum holdudvarában működött a történeti Magyarország legelső rajziskolája is 1773 és 1778 között (vö. 17. és 158–159. o.). A legek sorába tartozik, hogy 1828-ban Egerben nyílt meg a Kárpát-medence első magyar nyelvű tanítóképző intézete is (vö. 54. o.). Ennek története ma is folyamatosan íródik, hiszen Eger azóta is a hazai tanító- és tanárképzés egyik fellegetvára maradt és – az új felsőoktatási törvény koncepciója értelmében talán – marad is. Szintén érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a szerző felvetése nyomán minden valószínűség szerint Egerből indult hódító útjára Magyarországon a műemlékvédelmi mozgalom is (vö. 168. o.). Ez a kijelentés azonban a későbbiekben a jelenleginél még egzaktabb bizonyításra szorul, hiszen a részletek pontosabb ismeretetésére a mostani kötetben nem került sor. Az eddig említettek mellett büszkén megemlékezhetünk a Líceumban ma is megtekinthető (igaz, jelenleg felújítás alatt álló) Csillagászati Múzeumról is, amely Európában egyedülálló a maga nemében, hiszen az évszázadokkal korábban munkába állított műszerek ma is eredeti helyükön, felújítva tekinthetők meg. Hasonló kuriózzal az öreg kontinensen az egerin kívül már csak egyetlen csillagászati múzeum büszkélkedhet (Edinburgh, vö. 142. o.). Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy 1865–1867 között Egerben jelent meg az első magyar nyomdászati szaklap, a *Gutenberg* is (vö. 147. o.)

Kis időre elhagyva, de nem elfelejtve az egeri „leg”-eket, fontossága okán egy rövid megjegyzés erejéig térjünk ki egy második helyes alapításra is. A nagyszombati sikeres indítás után ugyanis Foglár György egeri kanonok és címzetes püspök 1740-ben Egerben hívta életre Magyarország második jogi iskoláját, a *Collegium Juridicum Foglarianumot* (vö. 42. és 46–52. o.), amelyet majd csak egy központi határozattal 1949 augusztusában az összes hazai jogakadémiával együtt szüntettek meg.

A megkérdőjelezhetetlen elsőségek után most a szerző két, ugyancsak Egernek tulajdonított „leg”-jével szeretnék vitába szállni. A kronológiai sorrendet megtartva először egy súlyos sajtótörténeti tévedésről essék szó. A szerző azt írja könyve 152. oldalán, hogy „a szakma” a magyar sajtó kezdetét attól a *Mercurius Hungaricus*, a második számtól pedig *Mercurius Veridicus* néven kiadott hírlaptól számítja, amelynek első ismert száma 1705. május 30-án Egerben jelent meg. Ez a toposz annak ellenére erősen tartja magát a köztudatban, hogy az 1970-es évek óta szakem-

berek többször megcáfolták már írásban is (vö. pl. *Régi magyarországi nyomtatványok I. 1473–1600*. Bp. 1971, 573., 599., 730., 750. és 768. tétel, illetve *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Szerk. Kókay György. Bp. 1979, 33. o.). Ennek értelmében a legkorábbi, példányszerűen is ismert hazai újság, a *Neue Zeitung auß Vngern*, Monyorókeréken 1587-ben került ki Johannes Manlius nyomdájából. Ugyancsak tőle származik az az újság is, amelyet már Németlövön adott ki 1593-ban. Említésből ismert egy 1586-os bártfai és egy 1595-ös, ismeretlen magyarországi nyomdahelyű újságlevél is, ezekből azonban mostanáig példány nem került elő. A sor az 1660-as években folytatódik, amikor Szebenben jelentek meg hasonló időszaki kiadványok. Szerzőnk tehát téved, amikor ezen a területen Egernek vindikálja az elsőséget. Abban igaza van, hogy a *Mercurius Hungaricus* volt az első, Egerben megjelent hírlap, de ez nem jelenti egyúttal azt is, hogy ez a sajtóorgánium jelentette a hazai hírlapirodalom kezdetét is! Ahogy fentebb már utaltam rá, óvatosan és alázattal kell bánni a rendelkezésünkre álló adatok értelmezésével!

A másik elsőség ennél későbbi – és talán sokkal kényesebb, az egriek öntudatát érzékenyebben érintő – kérdésre vonatkozik. Ez pedig nem más, mint az első hazai nyilvános festménykiállítás (vö. 128. és 161–163. o.), illetve az első, eleve képtárnak emelt épület problematikája Magyarországon (vö. 161. o.). A festménykiállítással kapcsolatban a szerző azt állítja, hogy Egerben már 1812-ben megtekinthető volt az első ilyen hazai esemény, míg a művészettörténeti szakirodalom amellett tör pácát, hogy hasonló kulturális kezdeményezésre először 1817-ben került sor báró Samuel von Brukenthal szebeni palotájában. Itt két apró csúsztatással is szembesülünk. Az egyik, hogy a mai értelemben vett képgalériát már Esterházy (I.) Miklós (1714–1790) és Esterházy (II.) Miklós (1765–1833) is létrehozott Eszterházában és Laxenburgban, illetve később Pottendorfban. Ezek megtekintését pedig szélesebb kör számára is lehetővé tették, tehát kvázi nyilvános gyűjteményekről beszélhetünk velük kapcsolatban. A másik csúsztatás, hogy bár a Brukenthal-gyűjtemény hivatalosan tényleg csak 1817-ben nyílt meg, ám a tulajdonos 1802-es felajánlása, illetve 1803-ban bekövetkezett halála óta – igaz, csak korlátozott számban, de – megtekinthető volt a nagyközönség számára is. (Ehhez vö. Christine Lapping: *Die Sammlung des Freiherrn Samuel von Brukenthal*. Kronstadt-Heidelberg 2004. (Veröffentlichungen von Studium Transylvanicum) kiváló monográfiáját.) Ami pedig az önálló egri galériaépületet illeti (1828), abban Pyrker János László (1772–1847) pátriárkát, egri érseket már az előbb említett két Esterházy herceg is megelőzte, hiszen kastélyaikban kizárólag a festmények, rajzok és grafikák elhelyezésére különálló épületeket emeltek. (Legújabban lásd *Esterházy-kincsek. Öt évszázad műalkotásai a hercegi gyűjteményekből*. A kiállítási katalógust szerkesztette Szilágyi András. Bp. 2006.) A fentebb elhangzott kiegészítéseket a kötet esetleges későbbre tervezett megjelentetésekor mérlegelésre ajánlom.

Az eddigi említett, a hazai művelődéstörténet képzeletbeli dobogójának első és

második helyére sorolt kulturális teljesítmények bemutatásán túl a könyv sokféle témát dolgoz fel változó részletességgel. Így példának okáért olyan kérdések feltételére és/vagy megválaszolására kerül sor, hogy miként alakult ki a ma is időszerű egyetemi gondolat Egerben, hogy cölöpökre épült-e a Líceum, hogy nézett ki a tűzoltásra és életmentésre felkészítő képzés a tanítójelölteknél egykoron, mi lett a Líceum értékes kályháinak sorsa, ki az a két Gárdonyi Géza, aki a Líceumban tanult, milyen értékes és unikális kézíratos, illetve nyomtatott könyvekkel rendelkezik a Főegyházmezei Könyvtár, milyen egyéb muzeális gyűjtemények és kiállítások voltak megtekinthetők a Líceumban az alapítástól kezdve a 20. század közepéig, vagy hogyan állt fel az első magyar nyelvű színtársulat Egerben 1815-ben? A kérdések és témák sorát természetesen tovább bővíthetnénk, de ízelítőnek, azt hiszem, ennyi is bőven megteszi. Az Eger és főleg a Líceum története iránt érdeklődő olvasók nagyszerű csemegéket találnak ennek a kötetnek az áttanulmányozása során. Bár, hogy ki a könyv célközönsége, azt igen nehéz eldönteni. Már a műfaji meghatározásnál is nagy bajban vagyunk, hiszen a kötet egy óriási egyveleg: szövegkiadás, tudományos-népszerűsítő tanulmánygyűjtemény, annales, témavázlat, önéletírás és önreklám, valamint olvasónapló szétválaszthatatlan keveréke. A turistáknak és a laikus olvasóknak túl sok és olykor emészthetetlenül részletező, felsorolásokban bővelkedő leíráshalmaz (pl. 135–140. o.), a szakembereknek viszont felületes és sokszor túlságosan dilettáns, illetve kisiskolás (lásd például a több oldalon át húzódó idézeteket az egész műben vagy a sokszor oldalról oldalra haladó, gondolatkövető jegyzeteket a szakirodalmak feldolgozásakor, valamint a saját szakdolgozat emlegetését a 134. oldalon). Egy alapos névmutató is nagyot lendített volna a könyv használhatóságán.

A rengeteg szerkesztési (pl. hivatkozás nélkül maradt idézetek, rosszul tördelt bekezdések, hanyag idézetkezelés, a magyar nyelvtől idegen karakterek nem megfelelő helyen történő alkalmazása), gépelési (ezek egy részéről hibajegyzéket is készített a szerző!) és helyesírási hibát részletesen nem tárgyalva néhány megfontolandó dologra szeretném felhívni a figyelmet. A könyvben a szerző sok mindent többször is elmond. Ezt pedig az esetek legnagyobb részében szó szerinti ismétléssel teszi. Hogy ez túlzott didaktizmus-e, vagy a nem kellő körültekintéssel véghezvitt szerkesztésnek köszönhető-e, azt nem tudom. Mindenesetre feltűnő jelenségről van szó. Erre pedig akkor sincs mentség, ha tudjuk, hogy a jelen kötet jobbára máshol már publikált írások egybeszerkesztésével készült. Ebben az esetben különösen ügyelni kell arra, hogy elkerüljük a szövegbeli interferenciákat, újramondott részeket. A helyzetet nagyban javította volna egy szakavatott lektor tevékenysége, ám erről nem kapunk hírt a könyv bibliográfiai adataiból. Egy másik szempont a források szakszerű kezelésére és a friss szakirodalmi adatok integrálására vonatkozik (több helyen már meghaladott adatok szerepelnek). Nem egyszer előfordul (pl. a 378-as, a 380-as

vagy a 381-es jegyzetnél, de egyéb helyeken is), hogy a szerző olyan munkáira hivatkozik, amelyek további hivatkozásai nem vezetnek sehová! Vagy ha igen, akkor az említett kéziratokban vagy levéltári jelzeteken szereplő dokumentumokat kutatói kérésre sem tudta rendelkezésre bocsátani. Ebből pedig az következik, hogy a kötet adatai nincsenek mindenkor kellő mértékben alátámasztva, nem meggyőzőek, és a kutatói etika íratlan szabályaira fittyet hánynak! Itt ugyanis az egyik alaptétel azt mondja ki, hogy csak arra hivatkozzunk, ami létezik, és kérésre mások által is kézbe vehető. A másik, hogy a hivatkozások csak olyan művekre történjenek, amelyek szerepelnek az irodalomjegyzékben, illetve fordítva: az irodalomjegyzékben olyan tételleket tüntessünk csak fel (és pontos adatokkal!), amelyekre hivatkozás történik a műben. Az sem túl szakszerű megoldás, hogy a szerző a képmellékletekben szereplő illusztrációk mai leelőhelyét sem adja meg, így azok nem kereshetők vissza.

Mint a lelegején említettem, furcsa kiadvánnyal van dolgunk, amely igen ritka a hazai könyvpiacra. Ennek egyik elemét az a rengeteg önhivatkozás adja, amely feltűnő jellemzőjét adja a könyvnek. Az összesen 525 jegyzetből 211-ben Kiss Péter (is) szerepel – olykor többször, akár 4-szer, 5-ször is! Ez a teljes hivatkozáslista mintegy 40 százalékát teszi ki, ami – ismereteim szerint – egyedülálló teljesítmény Magyarországon! Rokon kijelentés tehető a szerzőnek a kötetben felbukkanó személyes megnyilvánulásaiával kapcsolatban is. Viszonylag gyakran bukkanunk az alábbihoz hasonló mondatokra az egész műben: „*Itt, 'Mivel Egerben vagyunk, tisztáznunk kell...' azt is, hogy az említetteket (is) Kiss Péter 'tisztázta' 1987-ben, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen hosszú ideje olvasmányként használatos írásában, amely azóta bővített és kivonatos tartalommal is megjelent*” (vö. 130. o.). Hol van itt a tudósi alázat a feldolgozott téma és a remélt olvasók iránt? A tudós ember ugyanis mind önmagával, mind témájával szemben alázattal hivatott viselkedni. Elég, ha kutatási eredményei és írásai nyomán alakul ki róla pozitív kép a szakmában vagy az érdeklődő olvasók körében. Az általános megítélést merész dolog mesterségesen generálni és befolyásolni. A narcisztikus viselkedés ugyanis visszatetszést szülhet! Egyszóval: a sztárallűrök nem ennek a szakmai rétegnek a sajátjai, hanem inkább a laikus celebek világát jellemzik.

Summa summarum: Kiss Péter kötete értékes kezdeményezés a maga nemében, ám bizonyos részeinek olvasása csak nagy felkészültséggel vagy nemtörődöm hanyagsággal és a recenzió kezdetén elmondottak saját belátás szerinti mérlegelésével ajánlott. Ne hagyjuk, hogy a „Gyöngyszemek” csillogása elvakítson bennünket, és hamis képzeteket keltsen bennünk, hanem szövegét mindenkor mértéktartó szkepszissel tanulmányozzuk!

(Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger, 2011.)

Bereti Gábor

Találkozás a Martinász utcában

Reflexiók Antal Balázs Zemlényi Attiláról írott recenziójáról

Az eltérő elemzői módszerek eltérő eredményre vezetnek. Esetünkben ez csak részben igaz. Hogy miért, azt érdemes közelebbről megvizsgálni.

Mindenekelőtt polemikus írásunk címére utalva jegyezzük meg, hogy az Zemlényi Attila *A Martinász utca* című költeményére hajaz. A szerző munkája korábban *Rodeó* című kötetében látott napvilágot, amit az *Apacsok* című utóbb megjelent gyűjteményébe is beválogatott. Zemlényi verse immár több kötetre rúgó költészetének az egyik kiemelkedő darabja, amely esztétikai potenciáljával, mint látjuk, vitát indukáló, Antal Balázs meglátása szerint pedig remekműgyanús, és, tegyük hozzá, hogy Zemlényi poézisén belül státusversgyanús munkája. Jelen polémia is a versében tesztet öltő lírajelenség autopoétikus megnyilvánulásai körül forog.

Írásunk tehát nem előzmény nélkül való. Történt ugyanis, hogy az *Új Forrás* 2011/5. számában Antal Balázs Zemlényi könyvét méltató recenziót jelentetett meg. A jeles szerző írása minden tekintetben releváns Zemlényi Attila költészetével, éspedig azért, mert mondandóját Antal az esztétizálás aktuális kérdéseinek a kontextusába helyezve fejti ki. Ezzel ugyanis a vers indukálta lírai erőteret felnyitva, *A Martinász utca* új minőségű tropikus tereibe enged bepillantást. Alább tehát Antal Balázs recenziójára, opponálva annak néhány tételét, az általa megnyitott elemzői horizont szemléletének olvasati változatain keresztül tekintünk.

Bár ilyes felmérésről nincs tudomásunk, mégis megkockáztatjuk, hogy a művészetekben, legalábbis az európai kultúrkör esetében, korábban a legtöbbet hivatkozott forrás valószínűleg a *Biblia* volt. Ezt nálunk, a reformkor kezdeteitől szinte bizonyosra vehetően, a nemzeti lét eseményeinek az alkotások témavilágába emelése követte. Mára már nagyjából ezt a szerepet az irodalomban is tapasztalhatóan, feltehetőleg az elvilágiasodás okán a popkultúra vette át. S ha Ady Endrét és Zemlényi Attilát ebből a szempontból összehasonlítanánk, hiszen Kemény Istvánt is bevonva a képbe, recenziójában Antal Balázs is kísérletet tesz erre, az eredmény minden bizonnyal Antal észrevételeit igazolná: az *Apacsokban* az allúziók, az intertextusok, a hivatkozások stb. korábban soha nem látott arányban utalnak az eldologiasodó világ szellemi-tárgyi (divat)rekvizitumaira. A jelenséget mégsem mernénk jó szívvel a szakralitás, a provincializmus stb. összességében a lokalitások befolyása alóli felszabadulás folyamataként szemlélni, mert gyanítjuk, hogy a változások itt nem valami-féle felszabadulásnak, hanem elsősorban egy paradigmaváltásszerűen, a globalizáció köntösében jelentkező (üzleti) érdekhegemónia térnyerésének a tanújelei.

A kérdés azonban alapvetően nem a szakralitás kontra kommerszialisizálódás elmentéteként vetődik fel, hanem, hogy a világ változásait követő ábrázolástechnika által a művész milyen mértékben képes a *humanitás* jelenségét, jelenlétét, változásait és változatait érzékeltetni. Hiszen végeredményben egy, a szakrálisból, a nemzeti kötődéstől teljesen mentes, csupán a pop jelenségeivel dolgozó techné is képes a humanitás esztétikailag művészes megjelenítésére. Az újabban globális elvilágiasodási törekvéseknek a posztmodernben összefutó száalai ezért egyszerűen vetik fel az egyszerűsített, a lokalitásokat leértékelő humanitás-ábrázolás módszereivel, e folyamatnak az összetett jelenségként létező humanitásra tett hatásaival szembeni kétségeket, és a megérzékítésnek ezt az ornamentális látásmódját meghaladni képes, összetett, mert a globalitásban lokalitásokként (is) megmutató irányok felmutatására irányuló igényeket. A Martinász utca ez utóbbi törekvés egyik szemléletes példája.

Antal megjegyzi, hogy Zemplényi alanyi költő, akinek a költészete a kortárs popkultúra toposzaival telítettek, s két legnagyobb hőse Ady Endre és Kemény István, akiknek egy-egy sora addig-meddig forog és alakul át Zemplényiben, míg végül saját sorrá válik. Mellettük az irodalom popikonja, Stephen King is meghatározó jelentőségre tesz szert, „és még csak azt sem mondhatni, hogy egymást kioltaná a kétféle értéktartomány: popkultúrából ha több is volna, hagyományból van súlyosabb”. Szerzőnk elemzői módszerében így kerül egymás mellé a popkultúra és a hagyomány. Azt kell tehát eldöntenünk, hogy melyik milyen minőségben és mértékben funkcionál értékmérő, illetve esztétikumképző elemként. Hiszen tudjuk, a mű olvasati minőségét, esztétikai értékét is befolyásolja, hogy egy téma a műalkotásban organikus vagy adaptációs úton válik-e esztétikumká, hogy az esztétikum a műben működő igazságként avagy deklaratív elemek hordozójaként funkcionál-e. S talán azt sem érdektelen látnunk, mi rejlik az én, a popkultúra és a versvilágát képviselő nyelvtapasztalat, s ezek kánonná összeálló vonulatának, a mi, a hagyomány és a közösségteremtést a világtapasztalattal támogató vonulatot parkoló pályára szorító jelensége mögött.

Az Apacsok teljesítményét egy Kemény Istvánt Ady Endrével párhuzamba állító mércével mérni, ahogyan azt recenziójában Antal Balázs teszi, már csak ezért, már csak az ilyes mércében rejlő aránytévesztés okán sem meggyőző. Abban egyetérthetünk Antallal, hogy Zemplényi opusaiban nem könnyű felfedezni Adyt (sőt, nehéz, tegyük hozzá), s hogy ezért ilyen irányú epigonérzés nem alakulhat ki az olvasóban. És abban is, hogy Kemény István költészetének hatását, aki jószerevével maga is az ún. popkultúra „gyermeke”, már könnyebben felfedezhetjük, annak ellenére, hogy epigonérzést ebből az irányból sem éreztünk; azt azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy két kortársunk egyazon „iskola” diákja.

Abban is egyetértünk Antallal, hogy Zemplényi Attila költészetének legjelentő-

sebb darabja *A Martinász utca*. Ám ennek okait illetően viszont már különbözőképpen vélekedünk. Antal úgy gondolja, hogy a vers azért jó, mert esztétikai energiáit a lírában a Kemény-King brandhoz kapcsolható forrásokból meríti. Ezzel szemben mi úgy látjuk, hogy azért, mert versében a költő ezt a szintet meghaladva, a többek között Ady által is képviselt líravilág szintjéhez közelít. Tételeinket ütköztetve alább a recenzió idevágó szöveghelyeihez fordulunk.

Feltűnő, hogy Antal értelmezői szemléletrendszeréből hiányzik a *mi*, a közösségi, a szociális értékaxióma. Ezt a külsődlegesként kezelt Ady idol helyettesíti. Szerzőnk elemzői metódusa az *énre* fókuszáló, az önmagát író és az „örömközpontú” szöveg diszciplínáin nyugszik. (Amit a Kemény-King brand reprezentál). Elemzésében a *mi* terminusa és ennek az értelmezői metódust befolyásoló egész holdudvara csupán kívülről tételeződő vendégpremissza, amely ez idő tájt még az ő értékelői arzenálját gazdagító befogadásra vár. Antal a formálódó trendváltozás kánonalakító hatásait érzékeli ugyan, de az ezt hordozó axiómák belsővé tételére még nem áll készen.

És mégis, ha ösztönös hajtóerők hatására is, de a tájékozódás fejlődésirányú. *A Martinász utca* például épp a brandtól való eltávolodás révén – akár a szubjektív indíttatás ellenére is – talál magának új hangot, recenzense pedig a lassan ismét időszerű világmondás felfedezésével teszi ugyanezt. Antalt recenziója esztétikailag egy kiüresedő, szociológiailag egy tarthatatlan pozíciótól távolítja el, amikor így fogalmaz: „Még azt is meg merném kockáztatni, hogy a kollektív szólásra („az enyéim”) való konkrét kísérlet olvasható itt. *A vers persze nem ettől lesz kiemelkedő a kortársi szövegfolyamból* (kiemelés, BG), hanem attól a nyers lendülettől, amely meglehetősen eredeti, erős képekben beszél el a megismert és belakott gyermekkori világ lelakottságát”. A kötetben található még néhány nyers lendülettől és eredeti képektől erős vers, melyek csupán egyetlen stílusjegyük, a kollektív szólásra tett kísérlet hiánya miatt maradnak el *A Martinász utca* színvonalától. Megerősíthetjük hát, hogy „az enyéim” toposz deklaratív vállalása *A Martinász utca* azon sine qua nonja, amely színvonalában ezt az opust a többiek fölé emeli. A közösségi szólást negligáló esztétizálás ideje múlóban, s a vers erősségét, az Antal által emlegetett jegyein túl, éppen a teljességhez való visszatalálás adja. Nem is beszélve arról, hogy ahol kockáztató merészség szükséges az egyes emberekre és a közösségeikre is érvényes igazság kimondásához, ott alapvető kérdésekben hazugságok hálója szövi át az emberek közötti viszonyokat.

A posztmodern esztétizálás egyik tétele, hogy olvasataiban a tárgy maga is mássá válva jelenik meg előttünk –, tegyük hozzá, anélkül, hogy a tárgy maga megváltozott volna. A végtelen számú olvasataiban létező tárgynak azonban az uralkodó (mainstream) értékrend ad keretet, biztosít közeget. Vagyis nyilvánvaló, hogy számba vehetően itt csupán a *befogadói közeg* változásáról beszélhetünk és

nem a műalkotás át- vagy megváltozásáról. A műalkotás olvasataiban is integer adottság. Az olvasati lét, folytonos alakulása ellenére is, egy (a)ritmikusan változó értékközeg, amely a maga érvényességi idejét tekintve egy állandósággal bíró, standard keret. E kereten belül pedig a konkrét olvasat csak akkor képvisel(het) alternatívát, ha polemikus töltetű, és másságával az irányadó rendre reflektál. Egyébként az eklekticitás hordozójaként, az irányadó kánonon belül is csupán relativizál. Antal a relativizáló változatok közül az örökös úton levés, a folytonos keresés, és/vagy az újdonság szüntelen kutatása stb., jelentésmetaforái által reprezentált értéktudat-képzetet képviseli. E képzetrendszernek az obligát, az aktuális közeg határain túli irracionálitása könnyen belátható.

Abban egyetértünk Antallal, hogy a „magyar poétika hagyomány eleven és izgalmas”, ám, hogy ez, mint szerzőnk írja, „a folyton mozgásban levés örömét” igazolja, azt már némi fenntartással fogadjuk. Merthogy a magyar poétikai hagyomány nemcsak a mozgásban levés örömét, hanem, s erről Antal Balázs megfigyelhető látszik, önnön hagyománybeli létjogosultságát is igazolja. Az itt tapasztalható mozgás tehát nem a mozgás örömeért indukálódik. E mozgás hajtóereje az eltérő nézetek egymást is felülmúlni igyekvő küldetése. A versengésből születő siker lehet örömforrás, önmagában a mozgás, avagy a mozgás folytonossága alig. Tulajdonképpen ezt Antal Balázs is így gondolja, hiszen recenziójában lépten-nyomon versengő ellentétekre utal. Ilyen(ek) pl. a tömeg- és a magaskultúra, az elefántcsonttoronyba zárkózó esztéta és a hagyománynak hátat fordító felforgató, a konzervatív értékvédő és a nyegleségeket felturbózó költő, a hagyományos és a popkultúra, Ady Endrével és Kemény Istvánnal fémjelezhető idejétmúlt és jelenlegi versvilágok, de a valóság és a versvalóság ellentéte is, amelynek hatására sokak szerint, akik az utóbbi mellé szegődtek, a vers végre az lehet, ami. Ne feledjük, az első modernitást követően kezdődő, jó húsz-harminc évvel korábban felgyorsuló folyamatról, a posztmodern attitűd térnyeréséről van szó. A nyelvtapasztalat és a világtapasztalat ellentétpárja mögött pedig már számos esztétikai ideológia húzódhat.

„A valóságok, a reális, érzékszervekkel tapasztalható világok sokaságából a költőt általában és újabban egy köti le: ... a vers valósága, amelyhez képest többnyire minden másodrendűvé sikkad – és kétségtelenül így is van ez jól”. Ahogy az antali logika szerint korábban a popkultúra és a hagyomány kerültek szembe egymással, úgy kerül itt szembe a nyelvtapasztalat által közvetített én versvilága, a világtapasztalat által közvetített *mi* reális valóságával. „Az érzékszervekkel befogható világ poétikája előtt a kapu a megváltozott költői érzékenység időszakában mintha becsukódott volna – írja – ám a megváltozott nyelvtapasztalat egyszersmind új ajtót is nyit a megváltozott világtapasztalatra.” Az általa az Ady kontra Kemény párhuzammal manifesztált jelenség lényege a *mi* elbeszélhetőségéről az *én* nyelvi-

ségére való áthangolódás. A lokalitások közösségiségéről, az én izoláltságára való szemantikai metamorfózis. És ez két különböző, egymással versengő (világ)látás- és poétikai beszédmód. A világ „régí költői nyelven való kibeszélhetősége már sok esetben indokoltan kérdőjeleződött meg, ezért is látszott szükségszerűnek az új érzékenység, az új nyelvi artikuláció megszületése”. Ám szerzőnk azzal adós marad, hogy a régít maga mögött hagyó új artikuláció végül is hogyan nyit új ajtót az általa meghaladottnak gondolt, mellesleg őt épp ilyené, izolált énné alakító világtapasztalatra? Az izolált énré szűkített humanitás hogyan nyit ajtót az önmagát a maga léttelenségében megélt és lényegét csak így kiteljesíteni képes humanitásra? Merthogy ez így, „A *Martinász utca* kétségkívül feléleszti a világmondás-teremtés régről ismert, és lassan újra időszerű aktusát”, logikai bakugrás. Néhány sor, s ismét kiindulópontunknál vagyunk: a reális, a nem csupán az *ént* vagy a textust, de a mindnyájunkat magában foglaló és érzékszervekkel is tapasztalható valóságnál. Miközben a folyton mozgásban levés örömeért, az új nyelvtapasztalat által közvetített versvalóságon át tettünk egy jókora kerülő utat. A (poétikai) valóságból, a hermeneutika éthoszából fakadóan, a mikroértelmezés által feltárt olvasati valóságok lettek, amelyeknek, hogy teljesen szét ne hulljanak, újra reális, (esztétikai) valósággá kell összeállniuk. A széttartás, a védtelen *én*-re izolálódás ideje után újabban a *mi*-re is figyelő, az arctalaná tevő globális hatásokkal szembeni összetartozás idejét kezdjük el élni. Vélhetőleg az esztétizálásban is.

A kerülő út során a mikroelemzés újdonságszámba menő technikájával, az ezt hordozó látásmóddal és ennek a helyi értékén érvényes eredményeivel gazdagodtunk. Ez az elmúlt évtizedekben kiépült posztmodern techné kétségtelen hozadéka. Ám mindez az esztétizálásban csak akkor fejtheti ki jótékony, termékenyítő hatását, ha előzményeit nem megszüntetni kívánja, hanem ha azokkal szinkronban, azok gazdagító folytatása kíván lenni.

Ezért véljük úgy, hogy ha egy költészet csupán a mozgásban levés örömeért, csupán ennek a kifejezéséért jön létre, a léttapasztalat által hitelesített esztétikai horizontját könnyen elvesztheti. Ám *A Martinász utca* esetében erről szó sincs. Mindazon észrevételek mellé, melyekkel Antal Balázs is alátámasztja vélekedését, hogy ez a vers remekműgyanúsán emelkedik ki a kortársi szövegfolyamból, mi egyenrangú indokként emeljük azon megállapítását, hogy itt „a kollektív szólásra ... való konkrét kísérlet olvasható”. Igen. A Zemlényi féle poézisen belül *A Martinász utca* épp annak az ígéretét hordozza, hogy a világmondás újra időszerű felfedezésével a költő képessé válhat az „öröm panellel” szimbolizált esztétikai krédó virtuális végtelenjét kínáló „lehetőség” helyett a léttelenség valós világát autentikus költészetté transzponálni.